

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI

KATEDRA SLAVISTIKY

**KOMPARATÍVNA KRITIKA SLOVENSKEHO A ČESKÉHO
PREKLADU RUSKÉHO DIELA ALEXANDRA SOLŽENICYN
JEDEN DEŇ IVANA DENISOVIČA**

**COMPARATIVE CRITIQUE OF SLOVAK AND CZECH
TRANSLATIONS OF THE RUSSIAN WORK OF ALEXANDER
SOLZHENITSYN
ONE DAY IN THE LIFE OF IVAN DENISOVICH**

VYPRACOVALA: Bc. Lenka Nagyová

VEDÚCA PRÁCE: Mgr. Martina Pálušová, PhD.

2023

Prehlasujem, že som magisterskú diplomovú prácu na tému „Komparatívna kritika slovenského a českého prekladu ruského diela Alexandra Solženicyna Jeden deň Ivana Denisoviča“ vypracovala samostatne pod odborným dohľadom vedúcej diplomovej práce a uviedla som všetky použité pramene a literatúru.

V Olomouci, dňa 05.12. 2023

podpis

Touto cestou by som sa chcela poďakovať Mgr. Martine Pálušovej, Ph.D., za rady, konštruktívnu kritiku a predovšetkým ústretový prístup, ktorý mi pri písaní diplomovej práce poskytovala. Rovnako by som rada poďakovala aj svojej rodine a priateľovi za podporu a trpezlivosť počas môjho štúdia. V neposlednom rade vďaka patrí aj môjmu zajacovi Hailey, ktorá trpezlivo počúvala nasledujúci text a bola mi počas písania oporou.

OBSAH

ÚVOD	6
1 ŠTRUKTÚRA A OBSAH DIELA	7
1.1 O AUTOROVI – ALEXANDR ISAJEVIČ SOLŽENICYN	8
2 DISKURZ A PREKLAD	10
2.1 TEÓRIA DISKURZU MICHELA FOUCAULTA	10
2.2 ÚVAHA O POSUNE DISKURZOV	12
3 KRITIKA PREKLADU	14
4 KRITIKA PREKLADU PODĽA ANTONA POPOVIČA	16
4.1 FUNKCIE KRITIKY	17
4.2 VÝRAZOVÉ POSUNY	18
5 KRITIKA PREKLADU PODĽA JULIANE HOUSEOVEJ	21
5.1 HOUSEOVEJ PÔVODNÝ MODEL	21
5.1.1 TEXTOVÝ PROFIL	22
5.2 REVÍZIA PÔVODNÉHO MODELU	24
5.2.1 JASNÝ A SKRYTÝ PREKLAD	24
6 KOMPARATÍVNA ANALÝZA	27
6.1 PODKLADY PRE ANALÝZU	27
6.2 METODOLÓGIA	28
6.3 TEXTOVÝ PROFIL	29
6.4 GRAFICKÁ A TEXTOVÁ ROVINA	30
6.4.1 POUŽITIE ÚVODZOVIEK	31
6.4.2 POUŽITIE KURZÍVY V ČESKOM PREKLADE	35
6.5 ŠTYLISTICKÁ ROVINA	36
6.5.1 PREKLAD EXPRESÍVNYCH VÝRAZOV A VULGARIZMOV	37
6.5.2 TYKANIE A VYKANIE	41
6.6 SYNTAKTICKÁ A LEXIKÁLNA ROVINA	43

6.6.1 PREKLAD REÁLIÍ A SLANGOVÝCH VÝRAZOV	47
6.6.2 PRÁCA S FRAZELOGIZMAMI A USTÁLENÝMI SLOVNÝMI SPOJENIAMÍ	50
6.7 ĎALŠIE ROZDIELY	52
ZÁVER.....	56
PE3IOME	58
BIBLIOGRAFIA.....	63
ZOZNAM PRÍLOH	67
ZOZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKOV	71
ZOZNAM POUŽITÝCH TABULIEK	71
ANOTÁCIA	72
ANNOTATION	73

ÚVOD

Ústrednou témou predkladanej diplomovej práce je vypracovanie porovnania prekladov ruského diela do slovenského a českého jazyka.

Vďaka štúdiu prekladateľstva v Českej republike a prácou s češtinou som mala možnosť zoznámiť sa s týmto jazykom do hĺbky. Hlavná motivácia pre výber danej témy je práca s českým jazykom počas štúdia prekladateľstva a neustála medzijazyková oscilácia medzi tromi slovanskými jazykmi. Čím viac som mala možnosť pracovať so slovenčinou a češtinou v praxi, tým viac som si uvedomovala, že napriek blízkosti kultúr daných štátov, zdanlivá podobnosť jazykov nie vždy v praxi existuje.

Pre základ analýzy som si zvolila knihu od Alexandra Solženicyna Jeden deň Ivana Denisoviča, ktoré má pre zámer práce vhodné vlastnosti. Dané dielo bolo publikované pred vyše štyridsiatimi piatimi rokmi, pre súčasného čitateľa môže pôsobiť už ako historické, a preto bude práca zameraná nie len na komparáciu prekladov, ale aj na krátku úvahu medzi vzťahom teórie diskurzu a translatológie. Preklad ponúka nositeľovi odlišného jazyka možnosť zoznámiť sa s dielom. Avšak toto prenesenie príbehu do iného jazykového systému a kultúrnych okolností môže spôsobiť nerovnaké prijatie pôvodného zámeru autora čitateľom.

Pre vypracovanie danej diplomovej práce som si vytýčila niekoľko cieľov. Za prvé, sa za pomoci dostupnej a relevantnej literatúry budem snažiť zistiť, aký existuje vzťah medzi teóriou diskurzu a translatológiou. Zároveň chcem zodpovedať otázku, či je možné považovať originál a jeho preklad za dva samostatné diskurzy. Druhým cieľom je vypracovanie stručného prehľadu teórie hodnotenia kvality prekladu podľa Juliane Houseovej a následné vypracovanie komparatívnej analýzy prekladov uvedeného diela na základe jej postupov.

Primárnym zameraním praktickej časti bude opísanie podobných a odlišných znakov v prekladoch v rámci jazykových rovín so zameraním na prekladateľské riešenia, pričom po celý čas bude kladený dôraz na odlišnosti jazykových systémov a na to, aby tieto jedinečné jazykové znaky nepôsobili ako nesprávne prekladateľské riešenia či negatívne posuny. Zároveň bude analýza zameraná aj na spôsob zachytenia špecifického štýlu, nálady a kultúrneho kontextu pôvodného diela.

Prácu uzatvára záver a hodnotenie dosiahnutých výsledkov spolu s resumé v ruskom jazyku. Pri práci so zahraničnými zdrojmi ide o autorské preklady, originál ktorých bude vždy uvedený v poznámke pod čiarou.

1 ŠTRUKTÚRA A OBSAH DIELA

Novela Jeden deň Ivana Denisoviča bola v upravenej verzii publikovaná v časopise Novyj Mir, 18. novembra 1962. Do redakcie bol vtedy označovaný krátky príbeh, odoslaný rok skôr pod názvom Šč-854 – Jeden deň jedného mukla (Щ-854 – Один день одного зэка). Jeho námet autor spracovával medzi rokmi 1950 – 1951, počas odpykávania si trestu v Ekibastuzskom pracovnom tábore. (ANONYM, 2012)

Dielo je považované za jedno z najrevolučnejších, ktoré otvorene kritizovali Sovietsky zväz a praktiky jeho vedenia. Príbeh mal podľa názoru historikov a literárnych vedcov ovplyvniť chod a následné dianie v ZSSR. Rozhodnutie o schválení publikácie prišlo od ÚV KSSZ na osobný nátlak N. S. Chruščova. Státisícové náklady na tlač knihy priniesli autorovi celosvetovú slávu, ale aj neskoršie prenasledovanie. V knižniciach bolo možné knihu nájsť do obdobia rokov 1971-1972, kedy bola na základe tajných inštrukcií vyradená a stiahnutá z obehu.

Príbeh nie je členený na kapitoly. Rámcovo opisuje 24 hodín v tábore, od prebudenia väzňa až po uloženie sa na spánok po pracovnom dni. Naprieč celým dejom sa čitateľ stretáva s pomerne detailnými opismi okolia, na základe ktorých je schopný predstaviť si prostredie sibírskeho gulagu.

Hlavnou postavou je Ivan Denisovič Šuchov, väzeň Šč-854, ktorý má odsedených už osem rokov zo svojho desaťročného trestu. Nesie autobiografické črty. Postava je pomenovaná podľa vojaka Šuchova, s ktorým Solženicyn bojoval v druhej svetovej vojne a zároveň pracuje v tábore ako murár, čo je zameranie, ktoré bolo pridelené počas trestu aj samotnému Solženicynovi.

Trest si odpykáva za údajnú špionáž, ktorej sa mal dopustiť v zajatí počas bojov v Nemecku. Pred odvedením do tábora bol Denisovič roľník, mal ženu a dve dcéry. Spočiatku s nimi udržiaval kontakt, ale nakoľko sú jeho dni v tábore rovnaké, nemal by ani o čom písať a zároveň poprosil ženu, aby mu neposielala žiadne balíky, nakoľko nechce rodinu ochudobňovať. Postupne sú predstavení ako jednotliví nadriadení spolu s mienkou, ktorá o nich panuje medzi väzňami, tak aj spoluväzni zo Šuchovovej brigády.

Okrem zámeru predstaviť výzor a praktiky pracovného tábora verejnosti, môžeme nájsť hlavnú myšlienku diela v prezentovaní snahy zachovať si ľudskú dôstojnosť, aj napriek nepriazni osudu, či už samotným prístupom hlavnej postavy k vlastnému údelu v rámci tábora alebo opisom reakcií spoluväzňov na podobné situácie.

1.1 O AUTOROVI – ALEXANDR ISAJEVIČ SOLŽENICYN

Alexandr Isajevič Solženicyn bol sovietsky autor, ktorý svojou tvorbou ako jeden z prvých otvorene kritizoval Sovietsky zväz a komunistický režim. Ústrednou témou jeho diel sa stal opis praktík a života v trestaneckých táboroch.

Pôvodne študent matematiky a fyziky, sa po začiatku 2. svetovej vojny pridal k delostrelectvu Červenej armády. Počas bojov v Nemecku bol tajnými orgánmi ZSSR zatknutý a odsúdený. Dôvodom bol dopis priateľovi, v ktorom kritizoval niektoré Stalinove nariadenia, a za ktorý bol uväznený ako nepriateľ sovietskeho zriadenia. Následný osemročný trest v trestaneckom tábore na Sibíri sa stal základom pre jeho neskoršie diela.

Nasledovalo päťročné vyhnanstvo a onkologická diagnóza. Počas tohto obdobia vytrvalo písal a pracoval na zdokumentovaní svojich skúseností. Po nástupe Chruščova sa domnieval, že publikovať legálne bude bezpečné. V roku 1962 vyšlo jeho prvé dielo Jeden deň Ivana Denisoviča. Zakrátko sa z neho stal najprensledovanejší spisovateľ tej doby. (Solženicyn, 2019)

V roku 1970 bol nominovaný na Nobelovu cenu, ktorú si prebrať osobne nebol, nakoľko sa obával zabránenia návratu do vlasti. Údajne bol nominovaný ešte o rok skôr, ale členovia švédskej akadémie sa domnievali, že by mu ocenenie mohlo spôsobiť podobné dôsledky, ako Pasternakovi Nobelova cena za dielo Doktor Živago. (Šmihula, 2020)

V roku 1974 bol opäť zatknutý, obvinený z vlastizrady a následne deportovaný do západného Nemecka. Do vlasti mu bolo dovolené vrátiť sa až po dvadsaťročnom exile, na základe rehabilitácie Michailom Gorbačovom na začiatku 90-tych rokov. Po zvyšok svojho života sa zdržiaval v Rusku, kde bol navrhnutý a ocenený viacerými oceneniami. (Francis, 2008)

Medzi jeho tvorbu patria diela ako V prvom kruhu, Rakovina, či jeho najvýznamnejšie dielo-trilógia Súostrovie gulag, pri tvorbe ktorého čerpal aj z listov, zaslaných inými väzňami. Solženicynove diela spája pre neho typický dokumentárny spôsob opisu. Vďaka absencii umeleckých prvkov sa diela čítajú pomerne ľahko.

Názor na autora je dodnes nejednotný nielen u mnohých Rusov, ale rozdielne názory je možné nájsť aj vo svetovej literárnej spoločnosti. Jedni ho označujú za klamára, ktorý zradil národ, pre iných je hrdinom, ktorý sa nebál povedať pravdu. Nesúlad je spôsobený predovšetkým jeho, miestami, kontroverznými názormi. Nacionalistické postoje boli namierené kriticky v prvom rade voči rôznym aspektom života v Sovietskom zväze a neskôr aj v Ruskej federácii, či na Západe. Boli často sprevádzané prudkou rétorikou a neochotou, či

neschopnosťou dohodnúť sa a akceptovať odlišné názory. (Быков, 2018) Jeho postupné zmeny v postojoch a role, ktoré zastával počas svojho života, by mohli byť charakterizované ako „púť od spisovateľa a disidenta cez kritika Západu až po agresívneho ruského nacionalistu“. (Abrahám, 2015)

Kontroverzný pohľad na svoju osobu čiastočne podporuje aj on sám a to opisom udalostí spojených s publikáciou diela *Rakovina* a slovenským novinárom a intelektuálom Pavlom Ličkom. Solženicyn sa s ním stretol počas vnútorného exilu v Riazani v roku 1967. Rozhovor pomenovaný Ličkom ako *Jeden deň Alexandra Isajeviča Solženicyna*, bol zverejnený v časopise *Kultúrny život*.

Okrem toho, Solženicyn ako prejav dôvery a priateľstva požiadal Lička, aby prepašoval na Západ rukopis jeho diela *Rakovina*. To sa mu podarilo a dielo sa dostalo do tlače v britskom vydavateľstve Bodley Head. Solženicyn vo svojej autobiografii tvrdí, že povolenie na publikovanie jeho diela neudelil a údajne sa od Československa a kontaktov s Čechmi snažil na základe minulých skúseností dištancovať. Jednoznačnosť týchto udalostí spochybňuje korešpondencia medzi samotným autorom a Ličkom, ktorá potvrdzuje Solženicynovu žiadosť, aby sa rukopis dostal za hranice Sovietskeho zväzu. (Айзпурвит, 2018)

Podľa slov Jana Machonina sprevádzali pochybnosti a neistota aj publikáciu českého prekladu diela *Dvesto rokov spolu*. Dôvodom sú Solženicynove vyjadrenia, že židovské obyvateľstvo vo vtedajšom Rusku je spoluzodpovedné za vznik komunistického zriadenia. (TASR, 2003)

Vyjadreniami ohľadom možnosti zvrátiť vznik Sovietskeho zväzu sa dotkol aj československej histórie, konkrétne T. G. Masaryka, ktorého légie spolu so zahraničným odbojom boli po prvej svetovej vojne podľa Solženicyna reálne schopné poraziť bolševikov. Nakoľko sa tak nestalo, je vtedajší československý národ spoluzodpovedný za rozšírenie komunizmu do Európy. Toto tvrdenie bolo historikmi opakovane vyvrátené a označené za fakticky nemožné. (Rakušanová, 2008)

2 DISKURZ A PREKLAD

V literárnej vede je pojem *diskurz* používaný často nešpecificky a jeho definovanie je pomerne náročné. Jedným z dôvodov prečo je ohraničenie tohto pojmu neľahkou úlohou môže byť aj interdisciplinárnosť následnej teórie a oblastí skúmania. Nakoľko je preklad chápaný ako proces, počas ktorého by sa prekladateľ mal zameriavať nie len na prenos lexikálneho významu slov či dosiahnutie ekvivalentného stylistického obrazu prekladu, ale brať do úvahy aj pohľad budúceho čitateľa a jeho schopnosť porozumieť prekladateľovmu zámeru. To môže byť dosiahnuté zachytením a prenášaním komplexných komunikačných vzťahov a významov, ktoré sú obsiahnuté v pôvodnom diskurze.

Súčasťou prekladateľského procesu je okrem prevodu informácii aj ich lokalizácia, ktorá má zaručiť priblíženie zmyslu koncovému prijímateľovi. Pomôcť pochopiť realitu čitateľa a následné zapracovanie týchto poznatkov napríklad procesom lokalizácie môže byť dosiahnuté definovaním diskurzu. (Faiq, 2019)

Samotný pojem diskurz je najčastejšie spájaný s výpoveďami a označovaný ako pole výpovedí, či štruktúrna množina výpovedí. Dalo by sa povedať, že sa jedná o pole, ktoré sa skladá z určitých tvrdení za predpokladu, že sú štruktúrne spojené a podliehajú istým kritériám. V širšom slova zmysle je možné prikloniť sa k definícii zo sociológie, v rámci ktorej ide o kategóriu inštitucionalizovaných jazykových pravidiel. (Mikulášová, 2014)

Prepojenie medzi teóriou diskurzu a kritikou prekladu sa môže líšiť v závislosti od konkrétnej metodológie a teoretického rámca, ktorý sa používa. Vzhľadom na zameranie nasledujúcich riadkov, bude za východiskové považované chápanie diskurzu ako tematicky súvisiacej oblasti, pričom toto vymedzenie neohraničuje chápanie pojmu len na jazykovú rovinu.

2.1 TEÓRIA DISKURZU MICHELA FOUCAULTA

Francúzsky filozof a historik Michel Foucault predstavil v eseji *Rád diskurzu* (1971) svoje chápanie diskurzu. Prechádza v nej od filozofického ponímania, dotýkajúc sa možného lingvistického presahu, až ku ukázkam konkrétneho spoločenského správania a javov, na základe ktorých je spomínaný presah jasne viditeľný a pochopiteľný.

Diskurz je predstavený ako prostredie, v rámci ktorého existuje nekonečný počet ďalších diskurzov, systémov a podsystémov, nie nutne ovplyvňujúcich sa, ale podmieňujúcich existenciu ostatných. Najjednoduchší príklad tvorí predpoklad, že existuje pravda a teda aj diskurz pravdy. Ak existuje pravdivý diskurz, nutne musí existovať aj súbor opačných tvrdení,

ktoré môžu byť označené ako falošné. To, čo považuje jednotlivec za pravdivé a čo za opak, je dané rôznymi kultúrno-spoločenskými faktormi, ako vek, pohlavie, vzdelanie alebo výchova.

Každý jedinec má v sebe zakorenenú túžbu po vedení, no v inom rozsahu. Dvaja jedinci, s rovnakým pozadím, sa budú riadiť odlišnou snahou zistiť kde leží pravda. V konečnom dôsledku sa môžu dostať na odlišné strany pomyselnej línie deliacej jednotlivé diskurzy, čím každý bude považovať tú *svoju* stranu za pravdivú a stranu druhého za falošnú. Dochádza tým k nesúladu diskurzov.

S daným chápaním a pohľadom sa stretávame aj u Niny Cingerovej a Kataríny Motykovej, ktoré píšu, že „vedenie je podporované sociálnymi procesmi. Ak nie je naše vedenie sveta, bežné spôsoby jeho chápania, odvodené od prirodzenosti sveta, od toho, aký naozaj je, potom sa ponúka riešenie, že si toto vedenie konštruujú ľudia, ktorí v interakcii (sociálne) produkujú rôzne verzie sveta. V centre pozornosti je pritom najmä jazyková prax ako jeden z najvýznamnejších procesov označovania a prisudzovania významu.“ (2017, s. 14)

Diskurzy sa ďalej rôzne štiepia, formujú a ich hranice sa ohýbajú, čo umožňuje vznik novým názorovým poliam. Vytvárajú tak komplexnú sieť, ktorá sa neustále premieňa. Posun naratívu v takomto prípade „nie je ani stabilný, ani stály a ani absolútny.“ (Foucault, 1971, s. 14)

Foucault následne predstavuje chápanie diskurzu, ktoré je priamo viazané na moc, pričom motivácie túžby ovládať naratív sa môžu rôzniť. Spoločnosti s rôznymi atribútmi či korpusom propozícií majú spoločného menovateľa v kontrolovanej produkcii diskurzov, proces tvorby a organizácia ktorých je prísne strážená. Procedúry použité v procese majú najčastejšie za úlohu zabrániť náhodnému nečakanému výskytu nových diskurzov, predísť možnému nebezpečenstvu, či v konečnom dôsledku posunu moci.

Práve zmene rovnováhy v rámci rozdelenia moci majú zabrániť inštitúcie, ktoré hranicu pravdivosti a falošnosti obnovujú, vnucujú či dokonca diskreditujú, aby bol nastolený naratív absolútnej pravdy a neexistencie falošnosti. Slovo je týmto postupom považované za bezcenné. Daný efekt je možné dosiahnuť použitím rôznej úrovne represíí, či perzekúcií. Tento postup má dosah aj na túžbu po pravde a vedení, ktorá je minimalizovaná, čím sa ďalej eliminuje aj hrozba posunu moci.

Vo Foucaultovej eseji je pravda postavená nad akúkoľvek túžbu, nemôže byť teda nijak ohraničená a oslobodzuje jednotlivé diskurzy v ponímaní skupiny rovnako zmýšľajúcich ľudí. Apeluje na autora, aby sa na znak hodnovernosti diela postavil za svoje slová a odhalil zmysel svojho diela. Alexander Solženicyn svojou tvorbou jednoznačne podtrhuje a napĺňa filozofovu

žiadosť. Celoživotné dielo kritizujúce nastolený naratív, vytvorilo bezpochyby priestor na vznik množstva nových názorových skupín.

2.2 ÚVAHA O POSUNE DISKURZOV

Priame prepojenie diskurzu a prekladateľskej teórie nachádzame v oblasti posunov v preklade. Je potrebné rozlišovať medzi výrazovými posunmi v preklade, ku ktorým dochádza v dôsledku rozdielov jazykových systémov a významovými posunmi, o ktorých hovorí Foucault pri úvahe o posune diskurzov.

V nej tvrdí, že k posunu môže dôjsť v dôsledku alternácie okolností alebo podmienok existencie vzťahu alebo vypusteniu jednej z častí vzťahu. Podľa tejto úvahy ale k posunu nedochádza v dôsledku kompletného potlačenia vzťahu. Domnievam sa, že v takomto prípade by došlo k vzniku úplne nového diskurzu.

Ak by sme na základe tohto chceli dosadiť za pojmy diskurz a vzťah konkrétne príklady, mohli by sme postupovať nasledovne. Za diskurz budeme považovať ľubovoľné tvrdenie, teda v našom prípade dielo kritické k režimu. Vzťah budú predstavovať okolnosti, za ktorých dielo vzniká a za ktorých sa dielo dostáva k čitateľovi. V súlade s úvahou o posune diskurzov, ak presunieme dielo, teda pôvodný diskurz, do prostredia, kde je vzťah, teda okolnosti, za ktorých sa dielo dostáva k čitateľovi, pozmenený, dostaneme priestor pre posun diskurzu.

Foucaultov posun medzi prvotným a druhotným textom, teda tvorba nových diskurzov, je podmienený istým paradoxom. Hovorí, že je potrebné vysloviť to, čo už bolo povedané, ale je nutné aj neúnavne opakovať to, čo ešte nikdy vyslovené nebolo. Známu informáciu predstavuje samotná existencia pracovných táborov v Sovietskom zväze, novým je opis praktík v táboroch. Pripúšťa sa vznik odlišných naratívov, z ktorých nie nutne všetky musia procesy v táboroch odsúdiť. Dôležitejšie než to je práve potreba tieto informácie opakovať, aby nezanikli, ale udržali sa a existovali naprieč mriežkou nových diskurzov.

Dané chápanie dokladá aj Christina Schäffnerová (2019, s. 28), ktorá okrem poukázania na fakt, že pojem diskurz je nejednotný¹, uvádza aj nutnosť zohľadnenia siedmich kritérií textovosti de Beaugranda a Dresslera. Vo svojej úvahe zdôrazňuje primárne situatívnosť originálneho textu, ktorá sa prejavuje nie len výberom konkrétnych slov, vytvárajúcich dejovú situáciu, ale aj potrebou zohľadnenia vytvoreného kontextu pri procese prekladu. Podľa slov Alberta Neuberta a Gregoryho M. Shrevea (1992, s. 32-33) dochádza pri tvorbe prekladu k odsunutiu pôvodného kontextu a jeho opätovnej formulácii v rámci prostredí nového

¹ Hneď v úvode, na s. 29 uvádza Schäffnerová príklady definícií a pohľadov rôznych teoretikov ako napríklad Dijk, Jaworski, Coupland alebo Fairclough.

kontextu. Ide o posun, na ktorý sa musí dbať a pomocou rôznych prekladateľských stratégií musí byť zabezpečené, aby bol čo najmenší. To, že ide o sprostredkovanú realitu by čitateľ nemal spozorovať. (Neubert, 1992, s. 123)

Na iné kritérium v spojení s prekladom a diskurzom poukazujú Basil Hatim a Ian Mason. Hovoria o intencionalite okrem iného aj v spojení s prekladmi textov, ktoré vznikli v totalitných režimoch ako nástroj propagandy. Popisujú, že v dôsledku prekladateľských riešení môže byť posilnená alebo spochybnená ideológia, čo nakoniec pôsobí na čitateľa v rámci iného kontextu a ovplyvňuje jeho predstavu o texte. (2005, s. 122-123).

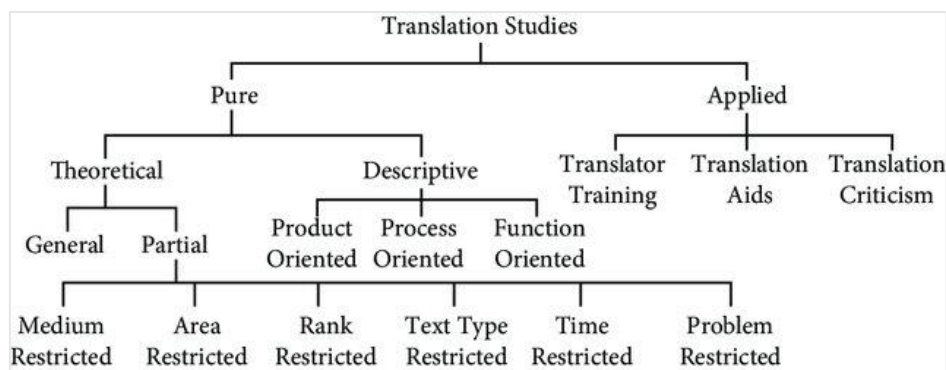
Vychádzajúc z informácie, že dielo Jeden deň Ivana Denisoviča je viazané na existenciu komunistického režimu, nakoľko popisuje jeho určité praktiky a systém pracovných táborov, môžeme konštatovať, že je jeho hlavnou úlohou predstaviť realitu o jeho fungovaní svetu. Ak by sme prepojili dané poznatky s konkrétnym dielom a jeho prekladmi v rámci tejto práce môžeme konštatovať nasledovné. Čitateľ zo Sovietskeho zväzu bude na dielo pozerat' iným spôsobom, ako čitateľ z krajiny, kde neexistuje komunistické štátne zriadenie, nakoľko sa nachádzajú v rôznych kontextoch reality.

3 KRITIKA PREKLADU

Preklad, ktorý je tradične chápaný nielen ako proces, ale aj ako produkt prekladateľskej činnosti sa podieľa na šírení kultúrnych hodnôt, zvyšovaní vzdelanosti a povedomí o cudzom sociálne-kultúrnom kontexte alebo jednoduchom predaní informácií medzi dvomi jazykmi.

Prekladateľ vystupuje v tomto ponímaní ako sprostredkovateľ danej komunikácie a svojou činnosťou má schopnosť prepojiť odlišné kultúry, či sociálne skupiny. Podieľa sa na globalizácii a úrovňou kvality prekladu je priamo zodpovedný za kvalitu prezentovaných informácií. Do akej miery bolo prenanie informácie úspešné posudzuje kritika prekladu.

Jitka Zehnalová (2015) pripomína tradičné rozdelenie teórie prekladu na teoretickú, deskriptívnu a aplikovanú časť. Kritika prekladu je súčasť translatológie, ktorá v rámci rozdelenia podľa Holmsovej mapy spadá pod aplikovanú teóriu prekladu.



Obr. 1: Holmsova mapa translatológie (Sun, 2014)

Jedná sa o obzvlášť náročnú disciplínu, v rámci ktorej je potrebné zjednotiť obsiahle spektrum teoretických prístupov a metodických podnetov, v dostatočnej miere syntetizovať dané poznatky a prezentovať ucelený výsledný tvar, podložený primeraným množstvom argumentov. (Franek, 2012)

V česko-slovenskej teórii prekladu je kritika vymedzovaná postupne so vznikom translatológie ako samostatnej vednej disciplíny v 2. polovici 20. storočia. Napriek tomu, že sa kritika prekladu postupne rozvíjala a dostávala do povedomia prekladateľskej obce a dnes ju už môžeme považovať za jej jasnú súčasť, komentár Jiřího Levého z jej počiatkov o tom, že jej metodika je nesystematická a subjektívna, je naďalej aktuálny. (Laš, 2019, s. 34) Tento názor potvrdzuje aj Ladislav Franek (2012), ktorý hovorí o náročnosti definovania prekladateľskej adekvátnosti a ekvivalencie a následnej analýzy v rámci prekladu. Na druhej strane Levý taktiež hovorí, že bez akejkoľvek normy, ktorá je základom každej teórie, by nebolo možné žiadnu kritiku vytvoriť. Normy považuje za podmienku pre existenciu hodnoty prekladu, ktorá

predstavuje v jeho ponímaní základ kritiky. Je dôležité prihliadať na fakt, že existujúce normy sú na jednej strane naviazané na históriu a vychádzajú z nej a na druhej strane sa postupne vyvíjajú a menia, čo môže mať za následok aj iné chápanie hodnoty.

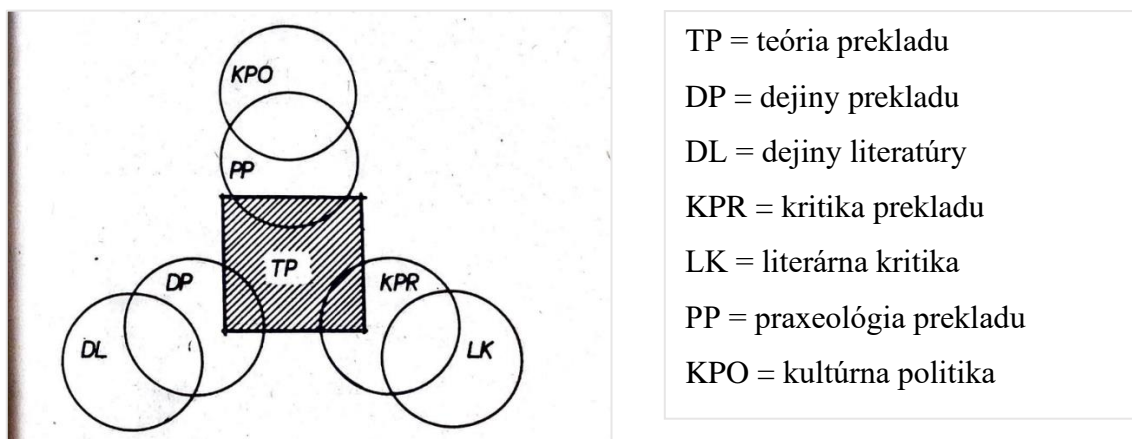
Pri definovaní kritiky prekladu prevláda nejednotnosť a existujú viaceré pohľady na jej úlohy a teoretické vymedzenie v rámci teórie prekladu. Primárnou úlohou kritiky prekladu je upozorňovať na preklady nízkej kvality, podkladať svoje pohľady a postrehy náležitými argumentami, v čo najväčšej možnej miere objektívne a hlavne slušne poukázať na chyby a nedostatky v rámci prekladu. Nemalo by sa zabúdať na označovanie problematických javov v rámci konkrétnych jazykových párov, aby bolo možné sa im vyhnúť. Miera kvality prekladu a jej kritika môže odzrkadľovať aj kultúrnosť a úroveň prijímajúceho jazyka. Prípadný úpadok spisovného jazyka sa môže prejaviť napríklad prostredníctvom hrubých gramatických chýb, syntaktických a lexikálnych kalkov alebo nelogických obrátov v cieľovom jazyku. (Andričík, 2019) (Bednárová, 2019)

Samotné slovo kritika nesie primárne negatívnu konotáciu. Napriek tomu, že prevažujúcou úlohou kritiky prekladu je poukazovať na subštandardnú kvalitu prekladov, je nutné vyzdvihnúť aj kvalitné a podarené práce. Potvrdením tejto úrovne býva ocenenie Jána Hollého za najlepší preklad umeleckého textu do slovenského jazyka a Cena Jozefa Jungmanna za preklad do českého jazyka. Česká Obec prekladateľů udeľuje každoročne aj tzv. anticenu Škřípec za nezvládnutie kvalitatívnej úrovne prekladu či už vydavateľstvom alebo samotným prekladateľom.

4 KRITIKA PREKLADU PODĽA ANTONA POPOVIČA

Anton Popovič predstavil koncepciu teórie prekladu, ktorú rozdelil na logicko-syntaktickú a pragmatickú zložku. Práve do druhej spomínanej časti zaraďuje aj kritiku prekladu a v rámci svojho systematického usporiadania prepája prekladateľskú problematiku s literárnou. Logicky ich spojil a predstavil na nasledujúcej schéme.

Ako je možné konštatovať z kruhov v pravej dolnej časti schémy, Popovič považuje oblasť prekladateľskej kritiky a literárnej kritiky za prepojené. Uvádza, že hlavným rozdielom medzi nimi je spôsob práce s komunikačnými aktami, a síce pôvodným dielom a jeho prekladom. Zatiaľ čo kritika prekladu pracuje s obidvomi zložkami, literárny kritik sa zameriava len na originál v kontexte konkrétnej kultúry, akým spôsobom je dielo prijaté a či spadá do aktuálneho kontextu. (1975, s. 246-248)



Obr. 2: Znáozornenie vzťahov teórie, histórie, praxeológie a kritiky prekladu k dejinám literatúry a ku literárnej kritike (Popovič, 1975, s. 35)

Podľa Popoviča existujú dve základné podoby práce kritika. Prvý spôsob práce je priamo s originálom, kedy základ kritiky tvorí porovnanie autorského kódu a kódu prekladateľa. K tomuto stretu dochádza na pozadí teórie prekladu, pričom dochádza aj ku konfrontácii prijatia originálu a prekladu čitateľmi.

V druhom prípade kritik nepracuje s originálom. Opisuje sa postup konfrontácie prekladu len s kontextom a dielami literatúry cieľového jazyka a kultúry a úplne je vynechané hľadisko komunikačnej situácie diela v pôvodnom jazyku. Dané porovnanie sa odohráva v rámci literárnej kritiky, venujú sa jej autori alebo kritici domácej literatúry a hlavnou úlohou tohto prístupu je „zistiť, či výber textu na preklad je náležitý alebo nenáležitý a či preklad korešponduje s ich koncepciou literatúry, alebo nie.“ (Popovič, 1975, s. 248) V tomto prípade sa hovorí aj o práci redaktora, ktorý pristupuje k prekladu podobnou metódou, kedy

nezohľadňuje predlohu prekladu, ale hodnotí len finálny produkt na základe jazykového a štylistického hľadiska, pričom je to preňho jediná norma pre ohodnotenie kvality. V porovnaní s prvým prístupom je v rámci danej metódy viac zohľadňované uspokojenie záujmov a očakávaní čitateľa.

4.1 FUNKCIE KRITIKY

Popovičovo rozdelenie sa stalo základom pre ďalších slovenských teoretikov prekladu nadväzujúcich na jeho teóriu zaoberajúcich sa vo svojich prácach kritikou prekladu.² Funkcie sú rovnocenné a každá sa zameriava na jedného z účastníkov komunikačného aktu, pričom vychádzal zo Sławińskiego koncepcie literárnej kritiky. Prvýkrát boli publikované v rámci monografie *Teória umeleckého prekladu*. (1975)

1. **Postulatívna funkcia – smerujúca k prekladateľovi.** Primárne obsiahnutá v procese výberu textu, ktorý bude preložený. Kritik má možnosť vybrať si z dvoch postupov, a to hodnotenie prekladu vo vzťahu k originálu alebo smerom ku literárnej situácii kultúry cieľového jazyka. Výstupom je hodnotenie „konformnosti alebo nekonformnosti výsledného prekladu s literárnou normou“. (s. 249) Súhlas alebo nesúhlas s prekladateľom je v tomto prípade priamo naviazané na súhlas alebo nesúhlas s autorom a samotným dielom.
2. **Operatívna funkcia – smerujúca k čitateľovi.** Kritik sa primárne zameriava na recipienta, ako naňho môžu pôsobiť existujúce prepojenia medzi pôvodným dielom a prekladom a uvádza odporúčania, aký postoj by k prekladu mal zaujať. Daná funkcia hrá dôležitú rolu pri udomácnovaní prekladu v literatúre cieľového jazyka, kedy je znova dôležité zohľadňovať čitateľské záujmy a miery ich uspokojenia.
3. **Analytická funkcia – smerujúca k textu.** Hodnotí prekladateľove rozhodnutia v rámci zvolených pracovných postupov a ich uplatnenie v procese prekladu. Hovoríme tu o celkovej textovej analýze, základom ktorej je zvolenie, prípadné hľadanie tertium comparationis a následné filologické hodnotenie kvality prekladu. Do procesu kritiky vstupujú aj textová kritika, prostredníctvom ktorej sa pozerá pochopenie originálnej predlohy prekladateľom a všeobecnejšie princípy komparatívnej analýzy.

Táto funkcia kladie nároky aj na samotného kritika, ktorého stavia do nevýhody oproti prvým dvom funkciám. Je potrebné mať dostatočne vysokú úroveň jazykov daného páru, byť schopný vytvoriť štylistickú štruktúru a zohľadniť ju pri porovnaní

² S funkciami kritiky prekladu vydelenými Popovičom je možné sa stretnúť napríklad v prácach Franeka, Laša či Koželovej.

interpretácií dvoch literatúr a mať dostatočný teoretický základ, aby bolo možné zhodnotiť rôzne výrazové posuny.

Cieľom je ohodnotiť špecifické invariantné vlastnosti textu a zároveň odkryť do akej miery bol invariant zachovaný. Kritik sa zameriava na prekladateľské riešenia a rozhodnutia na všetkých jazykových úrovniach. (Popovič, 1975, s. 248-252)

Adriána Koželová (2018) tvrdí, že vytvoriť kritiku, ktorá sa nebude zameriavať len na nižšie jazykové úrovne a jednoznačné chyby, ale zohľadní preklad ako celok, je v súlade so všetkými tromi funkciami značne náročné. Katarína Bednárová (2019) poukazuje na jadro kritiky prekladu, ktoré je podľa jej slov tvorené komparatívnym hľadiskom a predovšetkým analytickou funkciou. Taktiež k uvedeným trom funkciám dopĺňa štvrtú – didaktickú, nakoľko je v súčasnosti kritika prekladu už súčasťou vyučovacích procesov v rámci prekladateľských štúdií.

4.2 VÝRAZOVÉ POSUNY

Na rozdiel od Levého chápe Popovič ako základ kritiky štýl prekladu, ktorý prostredníctvom kohézie a koherencie prepája všetky ostatné jazykové roviny. Použitie prekladateľské riešenia a jazykové prostriedky vyskytujúce sa ako vo východiskovom tak aj v prekladovom texte, nie je možné analyzovať izolovane, ale je potrebné brať do úvahy celý text. (Zehnalová, 2015, s. 56-57)

V rámci prekladateľského procesu dochádza k zmenám nevyhnutným, ktoré sa týkajú prispôbenia prekladu cieľovému jazyku a prostrediu, napríklad za pomoci lokalizácie, či tvorby novej lexiky v prípade roviny nepreložiteľnosti jazykových jednotiek. Posuny môžu byť aj rytmické, tematické, či štylistické, kedy polemika o zámernosti alebo neuvedomení si, že k posunom došlo, môže byť v istých prípadoch d'alekosiahla.

Zásadným pre prácu Popoviča v oblasti analýzy prekladu sa stala výrazová sústava Františka Mika, ktorý vytvoril systém vhodný na analýzu prekladov, čím umožnil prechod od hodnotenia ich štýlu k dôkladnej analýze na textovej úrovni. Uvedomil si, že vďaka tomuto systému je možné presne identifikovať vlastnosti ako originálneho tak aj prekladového textu a rozdiel medzi nimi označiť za výrazový posun. (Gál, 2014)

Tieto výrazové posuny môžu nastať pri preklade v dôsledku práce s odlišnými jazykovými systémami. Existenciu samotného posunu pripúšťa na základe nemožnosti vytvoriť stopercentný ekvivalent pôvodného textu a toho, že prekladateľ sa úpravou v rôznej miere snaží vyhnúť neadekvátnym riešeniam. Za podstatné považuje zameranie sa na použitie funkčných

princípov a za pomoci optimálne zvolených posunov vytvoriť adekvátny preklad. Je dôležité brať do úvahy rozdielnosť jazykových a kultúrnych noriem a v porovnaní s originálom treba dbať na fakt, že samotný posun nevypovedá o vhodnosti a správnosti konkrétneho prekladateľského riešenia. (Popovič, 1975, s. 121-123)

Na prekladateľské riešenie a prípadný posun je v rámci kritiky prekladu nutné nahliadať zo širšieho hľadiska, než len konkrétneho použitého lexika. Mal vy sa brať do úvahy celkový dojem a hlavne zachovanie invariantu, správne preloženie ktorého má za dôsledok rovnaké pôsobenie textu prekladu na čitateľa, ako to zamýšľal autor v originálnom jazyku.

V Popovičovom chápaní sú rozdeľované prvky makroštylistiky a mikroštylistiky diela. Pripúšťa, že rozdelenie Kathariny Reissovej v rámci typológie makroštylistiky je adekvátne, pričom sám sa tejto oblasti podrobnejšie nevenuje. Vo svojej práci sa zamerá predovšetkým na mikroštylistiku, nakoľko podľa jeho slov sa práve na tejto úrovni odohráva „rozhodovací textotvorný proces“ ovplyvnený individuálnymi okolnosťami prekladateľa alebo jeho osobnými názormi. (1975, s. 122)

Štýl diela	Makroštylistika diela (téma - kompozícia)	Aktualizácia – zmena času	
		Lokalizácia – zmena miesta (témy)	
		Adaptácia – zmena postáv (príp. reálií) ³	
	Mikroštylistika diela (jazyk – štylizácia)	Výrazové zosilňovanie (pridanie estetických informácií)	Typizácia
			Individualizácia
		Výrazová zhoda	Substitúcia
			Zámena
		Výrazové zoslabovanie (negatívny posun)	Nivelizácia
Strata			

Tab. 1: Popovičova typológia výrazových zmien v preklade (Zehnalová, 2015, s. 56)

Domnievam sa, že je tu potrebné upozorniť na nepresnosť. Pri výrazovej zhode popisuje Popovič situáciu, kedy prekladateľ vystihuje invariant adekvátne, v rámci funkčných princípov a dochádza iba ku nevyhnutným posunom, ktoré súvisia s odlišnosťami jazykových systémov. Substitúcia a výrazová zámena⁴ sú priradené k okolnostiam, kedy prekladateľ nemá k dispozícii vhodné výrazové prostriedky a musí k situácii pristupovať ako k prípadu bezekvivalentnej lexiky. Ide síce o najlepšie možné využitie funkčného prekladu, kedy následne ďalej v texte prekladateľ kompenzuje stratu, ale nepovažujeme to za zhodu, skôr za špecifický postup

³ Popovič prebral posuny v rámci makroštylistiky diela od Reissovej.

⁴ Popovič zaraďuje k výrazovej zámene aj inverziu.

v prípade výraznej odlišnosti jazykových systémov. V tabuľke by preto pre prehľadnosť nemali byť na rovnakej úrovni ako zhoda, nakoľko sa nerovná o rovnakú situáciu.⁵

Posuny na akejkolvek jazykovej rovine rozdeľujeme v rámci spektra adekvátnosti na pozitívne a na negatívne. Negatívne posuny sú vnímané ako chyby prekladu a cieľom prekladateľa by malo byť vyhnúť sa im. V tomto prípade sa môže jednať o širšie spektrum od chýb ako nepresnosť prekladu na lexikálnej úrovni, kedy prekladateľ zvolí slovo v cieľovom jazyku s nevhodným významovým zafarbením, až po stylistické nepresnosti, kedy môže dôjsť k nedostatočnej kompenzácii strát v rámci textu a následnému ovplyvneniu dojmu na čitateľa. Na rozdiel od negatívnych posunov, kedy ide zväčša o voliteľný posun, teda nesprávne použitý variant slova v preklade v dôsledku subjektívneho rozhodnutia prekladateľa. Rozlišujeme aj nevyhnutné posuny, vznikajúce v dôsledku rozdielov jazykových systémov a kultúrneho kontextu, v menšej miere aj v spojitosti s ako napríklad výrazovým idiolektom prekladateľa. Tie sú oveľa častejšie spájané s pozitívnymi posunmi. (Bakker, 2009)

Polemika o výrazových posunoch sa spája s invariantom prekladu, ktorý predstavuje kľúčovú informáciu originálneho textu spolu s prvkami, ktoré by mali byť v maximálnej možnej miere zachované aj v preklade. Vo viacerých prácach⁶ sa na mieru zachovania invariantných elementov nazerá ako na tertium comparationis pre hodnotenie kvality prekladu. Zároveň sa v týchto prácach diskutuje o vhodnosti použitia tertium comparationis ako výskumnej metódy, nakoľko chápanie alebo označenie invariantu prekladu je nevyhnutne zviazané so subjektívnym rozhodnutím prekladateľa a teda v priamom rozpore s nevyhnutnou objektivitou vedeckej metódy.

⁵ V súčasnom výskume sa môžeme stretnúť so systematizáciou stylistických a lexikálnych posunov napríklad v práci Lancea Hewsona (2011) *An approach to translation criticism* alebo výskume Jean Boase-Beierovej (2006) *Stylistic approaches to translation*. V oboch prácach je jazyková úroveň stylistická považovaná za najvhodnejší aspekt hodnotenia prekladu. Miko pri práci nad posunmi, ktoré popisuje Zehnalová (2015), rozlišuje deskriptívne posuny z hľadiska prekladu ako produktu, teda konkrétne zmeny, viditeľné pri porovnaní originálu a prekladu a z hľadiska procesu prekladu, čiže postupy a metódy, pomocou ktorých k týmto zmenám došlo. Na Mikovo rozdelenie nadväzuje Hewson (2011), ktorý pri opise štýlu a jeho dôležitosti hovorí o pomoci pri hodnotení riešení, pre ktoré sa musel prekladateľ rozhodnúť a o samostatnom hodnotení ich dôsledkov v rámci prekladu a aký môžu mať účinok na čitateľa. Boase-Beierová okrem iného rozpracováva aj možný dopad štýlu na čitateľa a či vníma prekladateľ štýl v texte inak, ak vopred zohľadňuje budúceho čitateľa prekladu. (Seago, 2008)

⁶ Valentová a Režná, Munday, Van Leuwen-Zwartová a Miko

5 KRITIKA PREKLADU PODĽA JULIANE HOUSEOVEJ

5.1 HOUSEOVEJ PÔVODNÝ MODEL

Pôvodný model kritiky prekladu predstavila Juliane Houseová vo svojej monografii Model hodnotenia kvality prekladu⁷, publikovanej v roku 1977. Ako sama opisuje, tento model má prekladateľovi pomôcť vypracovať „analýzu lingvisticko-diskurzívnych, rovnako ako aj situačno-kultúrnych špecifik originálu a preložených textov, zásadové porovnanie dvoch textov a hodnotenie ich relatívnej zhody.“⁸ (House, 2015, s. 21)

Model hodnotenia kvality prekladu sa sústreďuje na mieru ekvivalencie a schopnosti čitateľa porozumieť reprodukcii textu, ktorý je pôvodne prispôbený znakom odlišného jazykového systému. Pri ekvivalencii poukazuje Houseová na tzv. dvojité ohraničenie prekladu, z jednej strany samotným obsahom originálu a na strane druhej subjektívnymi schopnosťami čitateľa porozumieť textu. Základným kritériom pri hodnotení je miera zachovania významu slov a invariantu originálu, pričom je potrebné brať do úvahy tri hlavné aspekty významu a to na úrovni sémantickej, v oblasti pragmatiky a samotný textový aspekt.

Vo svojom teoretickom výklade stavia sémantický trojuholník a pragmatickú stránku významu do opozície, pričom zdôrazňuje, že zatiaľ čo sa sémantika zaoberá vzájomným vzťahom a pôsobením znakov a symbolov, úlohou pragmatiky je skúmať podmienky a okolnosti skutočného sveta, ako vplývajú na použitie viet, do akej miery ovplyvňujú výroky a ako význam funguje mimo vety.

Houseová prepája pragmatiku s diskurzom a tvrdí, že jazyk praxe a ilokučné javy majú veľký význam pre translitológiu. Pri hľadaní invariantu nepracuje prekladateľ len so samotnou vetou, ale celkovo s výrokom, ktorý pre Houseovú nie je striktne ohraničený ako veta. Výrok je pre ňu jednotkou diskurzu, charakterizovanou mierou hodnoty v komunikácii. Preto je v niektorých prekladoch „jednak možné a jednak nutné, zamerať sa na ekvivalenciu pragmatického významu na úkor sémantiky. (...) A potom môžeme uvažovať o preklade predovšetkým ako o pragmatickej rekonštrukcii svojho originálu.“⁹ (House, 2015, s. 22)

⁷ A Model for Translation Quality Assessment

⁸ „It was designed to provide an analysis of the linguistic-discoursal as well as the situational-cultural particularities of originals and translated texts, a principled comparison of the two texts and an evaluation of their relative match.“

⁹ „it is both possible and necessary to aim at equivalence of pragmatic meaning at the expense of semantic meaning. (...) And we can then consider a translation a primarily pragmatic reconstruction of its original.“

5.1.1 TEXTOVÝ PROFIL

Pre pochopenie postupu tejto metódy je potrebné uvedomiť si, že funkcia jazyka a funkcia textu nie je to isté, na čo upozorňuje aj Houseová. Funkcia textu je v jej ponímaní priamo prepojená na situačný kontext a na aplikáciu samotného textu v tomto kontexte. Prvým krokom je vypracovanie textového profilu. Ten bude odzrkadľovať lingvisticko-pragmatickú analýzu textu a „zahŕňa situáciu ako kontext, ktorý text odkrýva a na ktorý musí byť braný ohľad pri interpretácii textu.“¹⁰ (House, 2015, s. 26)

Okrem situácie, ktorá tvorí tzv. životné prostredie textu, nesmie prekladateľ zabúdať aj na kultúrny kontext, ktoré môže priamo ovplyvniť niektoré významy v preklade, prostredníctvom priamych účastníkov, ich správania alebo spoločenských noriem.¹¹

Pri zohľadnení možnej jedinečnosti situácie vychádza Houseová z Cystalovej a Davyho schémy, ktorú ďalej následne rozpracováva:

- A. Dimenzia užívateľa jazyka
 - 1. geografický pôvod
 - 2. príslušnosť k sociálnej triede
 - 3. čas

- B. Dimenzia využitia jazyka¹²

- 1. **Médium:** jednoduché/zložené

Odkazuje sa tu na spôsob podania textu, predovšetkým či ide o vyslovený alebo písomný prejav a taktiež či ide o jednoznačne vyslovenú informáciu, alebo informáciu, ktorá má byť textom vyslovená (podaná).

Pre Houseovej potreby je ale toto rozdelenie nedostatočné, preto ho pre potreby svojej vlastnej metódy upravuje nasledovne: „jednoduchosť štruktúry, neúplnosť viet, špecifický spôsob konštrukcie

¹⁰ „it includes the situation as the context in which a text unfolds and which must be taken into account for the text's interpretation.“

¹¹ Houseová (2015) sa vo svojej práci opiera a nadväzuje na práce Hymesa a Hallidaya a dopĺňa svoje úvahy o tom, aké je prepojenie medzi situačným kontextom a samotným textom, a ako môže toto prepojenie ovplyvniť jedinečnosť situácie. Zamýšľa sa, či je vôbec možné charakterizovať funkciu textu jednotne pre unikátne situácie, ktoré môžu vplývať aj na invariant textu. Keďže skôr v texte definovala textovú funkciu ako použitie textu v konkrétnej situácii, pre každý text sa táto funkcia bude v určitom rozsahu líšiť a musí byť vyčlenená s ohľadom na konkrétnu situáciu, v ktorej sa nachádza. Z tohto dôvodu považuje za nevyhnutné, rozdeliť pojem *situácia* na menšie časti a vyčleniť znaky, na základe ktorých bude môcť túto funkciu a neskôr aj textový profil vytvoriť.

¹² „Dimensions of language use - 1. Medium: simple/complex ; 2. Participation: simple/complex ; 3. Social role relationship ; 4. Social attitude ; 5. Province“

viet, konkrétna postupnosť téma-réma, subjektivita a vysoká redundancia.“¹³ (2015, s. 28)

2. Účasť: prostá/komplexná

Rozdelenie povahy textu v závislosti od prevažujúceho monológu alebo dialógu. Patrí sem aj použitie nepriameho adresáta, prostredníctvom napríklad *špecifického spôsobu použitia zámen, rôznych diakritických znakov* alebo *striedanie druhov viet*.

3. Vzťah k spoločenskému postaveniu

Houseová hodnotí vzájomné postavenie adresáta a adresanta. Zároveň podľa toho, či je prítomný akýkoľvek stupeň authority uvádza, že rozdeľuje vzťah na symetrický (rovnocenný) a asymetrický.

4. Spoločenský postoj

V tejto oblasti je objektom hodnotenia formálnosť alebo neformálnosť situácií, ktorá definuje vzťahy medzi účastníkmi komunikácie. Štylistické markery poukazujú na to, do akej miery sú chápané medzi účastníkmi rôzne implikácie pri neúplných výpovediach a do akej miery musia byť poskytnuté informácie, dopĺňajúce pozadie predávanej správy. Medzi časté ukazovatele patrí napríklad použitie elipsy.

5. Provincia

Týmto pojmom je označené zamestnanie, profesijná činnosť či širšie pole pôsobnosti autora výroku, ktoré priamo ovplyvňuje použitie určitých jazykových prostriedkov.

Vyššie uvedených osem dimenzií slúžia ako tzv. situačné ohraničenia, ktoré Houseová nazýva aj lingvistické dôkazy. Identifikácia týchto znakov v originálnom texte je nevyhnutná pre vytvorenie textového profilu zdrojového textu, s ktorým je následne porovnaný preklad. Výsledkom má byť nájdenie zhodných a nezhodujúcich sa miest, čo má hodnotiteľovi pomôcť pri kritike prekladu vyhodnotiť mieru ekvivalencie a funkčnosti prekladu.

Pri vyhodnocovaní jednotlivých dimenzií je potrebné myslieť aj na textové ukazovatele, ktoré priamo ovplyvňujú lingvistickú situáciu v texte. S tými je možné pracovať v rámci troch významov a to syntaktického, lexikálneho a textového, avšak Houseová priznáva, že sa môžu

¹³ „(...) structural simplicity, incompleteness of sentences, specific manner of text constitution, particular theme–rheme sequencing, subjectivity (marked, for instance, through the use of modal particles and gambits) and high redundancy.“

nájsť miesta, v ktorých nebude možné jasne odlíšiť všetky tri významy. Pomôcť s ich identifikáciou môže usporiadanie témy a rémy vo výpovedi, logické vzťahy medzi výpovedami alebo vetami, či správne označenie rôznych ukazovateľov textovej lingvistiky.

Vytvorenie ohraničení má zaistiť najväčšiu možnú mieru objektivity tejto metódy, avšak Houseová sama priznáva, že jej stopercentné zaručenie nie je možné, nakoľko hodnotiteľom je človek a určitá miera subjektivity je v jazykovom a textovom výskume vždy prítomná. (House, 2015, s. 27-35)

5.2 REVÍZIA PÔVODNÉHO MODELU

Na základe niekoľkých prípadových štúdií sa rozhodla Juliane Houseová upraviť svoj pôvodný model z roku 1975, pričom poukazuje na miesta, ktoré sa ukázali ako nefunkčné či nedostatočné pre hodnotenie kvality prekladu v súlade s pôvodnou verziou modelu. Ďalej upravuje aj typológiu a dopĺňa terminológiu o nové pojmy alebo dopĺňa v rámci teórie prekladu a kritiky prekladu už existujúce termíny. Medzi oblasti, ku ktorým sa vrátila vo svojej monografii *Hodnotenie kvality prekladu: Revidovaný model* z roku 1997¹⁴ patrí napríklad rozdelenie pojmov ako jasný a skrytý preklad či práca s profiláciou textu s ohľadom na žáner a register a pri zohľadnení analýzy diskurzu. Obidvom svojim modelom spolu s doplnením aktuálnych komentárov, ako napríklad odôvodnenie niektorých rozhodnutí pri tvorbe modelu či výberu hypotéz sa venuje v práci *Hodnotenie kvality prekladu: Minulosť a súčasnosť*¹⁵ z roku 2015.

5.2.1 JASNÝ A SKRYTÝ PREKLAD

V rámci typológie svojej metódy Houseová rozlišuje dva druhy prekladu, a to jasný preklad (overt translation) a skrytý preklad (covert translation), oddelenie ktorých má zásadný význam pre pojem funkčnej ekvivalencie.¹⁶ Pri metóde hodnotenia kvality prekladu rozlišuje aj chyby a nedostatky v preklade na základe povahy prekladu v rámci tohto rozdelenia.

Pri jasnom preklade je kladený dôraz hlavne na funkčnú ekvivalenciu medzi prekladom a východiskovým textom. Hlavným cieľom je zachovať pevné prepojenie a vernosť medzi dvomi textami. V rámci tejto prekladovej stratégie je uprednostňované zachovanie jazykových a kultúrnych vlastností východiskového textu v čo najväčšej možnej miere, často na úkor prirodzenosti cieľového jazyka a plynulosti čítania. Cieľom jasného prekladu je sprehľadniť

¹⁴ Translation Quality Assessment: A Model Revised

¹⁵ Translation Quality Assessment: past and present

¹⁶ Zehnalová používa ako preklad pojmu *overt translation* zjavný preklad. S iným variantom som sa v českom jazyku nestretla, v slovenskom jazyku sa mi preklad pojmu nepodarilo dohľadať.

proces prekladu, aby čitateľ mohol v cieľovom texte jednoducho identifikovať východiskovú kultúru a jazyk. Zvyčajne sa používa vtedy, keď je hlavným cieľom zachovať štýl zdrojového textu, kultúrne špecifické prvky a nuansy.

V prípade skrytého prekladu je hlavné úsilie prekladateľa smerované na prirodzenú čitateľnosť prekladu. Jeho hlavnou snahou je, aby sa preklad čítal tak, ako keby bol pôvodne napísaný v cieľovom jazyku. Na rozdiel od jasného prekladu, je pri tejto prekladateľskej stratégii minimalizované akékoľvek viditeľné spojenie s východiskovým textom. Cieľom skrytého prekladu je vytvoriť text, ktorý je v cieľovom jazyku idiomatickejší, prirodzenejší a plynulejší. Zámer vytvoriť preklad, ktorý má pôsobiť autenticky v jazyku prekladu môže v určitých prípadoch znamenať nutnosť obetovať isté detaily a kultúrne odkazy východiskového textu, pričom vplyv východiskovej kultúry a jazyka je taktiež minimalizovaný. Primárne sa používa vtedy, keď je hlavným cieľom osloviť širšie publikum, alebo keď môžu byť kultúrne prvky východiskového textu menej relevantné, či keď je zachovanie transparentného spojenia s východiskom menej dôležité.

Podľa Houseovej (2015) existujú texty, ktorých zaradenie k jednému alebo druhému typu prekladu závisí od ich obsahu. Hovorí v prvom rade o historických textoch, ktoré opisujú konkrétnu historickú udalosť a sú tým pádom v špecifickom význame dôležité pre adresátov v pôvodnom jazyku, zároveň sú ale natoľko významné, že majú potenciál byť dôležité aj pre iné kultúry. V druhom rade sa jedná o texty s výnimočným estetickým príznakom, ktoré sú svojou povahou nadčasové, a tým pádom sa nedá za adresáta určiť určitá kultúra alebo čitateľ, žijúci v určitom období. Príklady tvoria rôzne príbehy s morálnym ponaučením alebo satirické či iné anekdoty, poukazujúce na nedostatky ľudskej spoločnosti.

V praxi výber medzi jasnou a skrytou stratégiou prekladu závisí od cieľov prekladateľa, cieľového publika, povahy východiskového textu a konkrétneho kontextu prekladu. Jasné aj skryté stratégie majú svoje prednosti a používajú sa v rôznych scenároch na dosiahnutie odlišných výsledkov prekladu.

S rozlišovaním týchto postupov vymedzuje Houseová aj chyby v preklade, ktoré súvisia priamo s jednou či druhou stratégiou. Tieto chyby opisujú a ukazujú ako sa prejavujú v praxi Elham Hedeyati a Mohammad Yazdani (2020), pričom pripomínajú Houseovej definíciu, kedy je za chybu v preklade považovaný akýkoľvek nesúlad medzi zdrojovým textom a prekladom. K chybám pri skrytom preklade sú priradené situácie, v ktorých sa objavuje nesúlad na úrovni dimenzií či situačných parametrov žánra a registra.

Na druhej strane, chyby v jasnom preklade sú výsledkom nesúladu denotačných významov medzi východiskovým a cieľovým textom, ktoré vznikajú väčšinou ako priame

dôsledky rozhodnutí prekladateľa. V texte môžu byť identifikované ako vynechanie alebo pridanie jednotiek, či zámena spôsobená nevhodným výberom (kombináciou) jazykových prostriedkov. Sem zaradujeme aj porušenie systému cieľového jazyka, ako napríklad negramatické tvary slov, či sporné slovné obraty, ktoré sa môžu vyskytnúť ako dôsledok podobnosti jazykových systémov a dôjde tak ku interferenciám v preklade. (Zehnalová, 2015)

6 KOMPARATÍVNA ANALÝZA

6.1 PODKLADY PRE ANALÝZU

V nasledujúcich kapitolách sa budem venovať analýze prekladov pôvodne ruského diela do slovenského a českého jazyka. Preklady som zvolila na základe dostupnosti a aktuálnosti.

V prípade slovenského jazyka budem pracovať s verziou od Oľgy Hirnerovej, ktorá vyšla v roku 2019 ako aktualizácia jej skoršieho prekladu z roku 2003. Jej pôvodný preklad bol vypracovaný na základe ruskej predlohy publikovanej v edícii Zerkalo, XX. vek vo vydavateľstve Y-Faktorija, Jekaterinburg v roku 1999.

SOLŽENICYN, Alexandr, 2019. *Jeden deň Ivana Denisoviča*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. ISBN 978-80-220-2142-5. Preklad: Oľga Hirnerová.

Český preklad je zo zbierky poviedok publikovanej v roku 2000 a prekladu Jedného dňa Ivana Denisoviča sa venoval Sergej Machonin. Základom pre preklad bolo ruské vydanie súboru poviedok v rámci edície Maloje sobranije sočinenij, Moskva 1991, nakl. INKOM.

SOLŽENICYN, Alexandr, 2000. *Jeden den Ivana Děnisoviče a jiné povídky*. Academia, nakladatelství Akademie věd ČR. ISBN 80-200-0834-0. Preklad: Sergej Machonin a Anna Nováková.

Pre základ porovnania som sa snažila nájsť čo najskoršie publikované kompletné vydanie v ruskom jazyku. Rozhodla som sa pre verziu publikovanú v apríli 1968, ktorá je pre akademické účely v plnom znení voľne dostupná na internete. Podľa dostupných informácií sa jedná o ďalej neupravenú konečnú verziu diela, o čom informuje aj sám autor v epigrafe v úvode diela nasledujúcimi slovami:

„Эта редакция является истинной и окончательной. Никакие прижизненные издания ее не отменяют. А. Солженицын Апрель 1968 г.“¹⁷

СОЛЖЕНИЦЫН, Александр, 1968. *Один день Ивана Денисовича* [онлайн]. Dostupné taktiež z: <https://lnk.sk/rysy>

¹⁷ Dané potvrdenie je možné nájsť napríklad aj vo vydaní vydavateľstva YMCA-PRESS z roku 1973, dostupnom na odkaze: https://vtoraya-literatura.com/pdf/solzhenitsyn_odin_den_matrenin_dvor_1973__ocr.pdf .

6.2 METODOLÓGIA

Pred samotným prečítaním originálu a prekladov som sa podrobnejšie zoznámila s autorom, dielom a okolnosťami vydania, pričom som čerpala z verejne dostupných odborných zdrojov.

V nadväznosti na teoretickú časť a novozistené poznatky o funkcii *tertia comparationis* v rámci kritiky prekladu som sa rozhodla postupovať v súlade s názorom, že pre hodnotenie kvality prekladu nie je jeho vymedzenie vhodným postupom. Nakoľko je potrebné pracovať s prekladom v jeho plnom rozsahu a stavať hodnotenie jeho kvality na adekvátnosti na všetkých jazykových úrovniach, vymedzenie konkrétneho *tertia comparationis* by mohlo byť limitujúce, nakoľko by sa sústreďovalo na len jednu jazykovú úroveň.

Ako bolo avizované v úvode, postupovať budem v súlade so základným modelom hodnotenia kvality Juliane Houseovej, ktorý je podrobnejšie opísaný v teoretickej časti a doplnený o špecifické kroky pre potreby tejto práce:

1. Analýza textu v jazyku originálu

- prvé prečítanie diela v ruskom jazyku, oboznámenie sa s postavami a obsahom
- identifikácia textového profilu, ktorý bude tvoriť základ pre neskoršie porovnanie a hodnotenie
- analýza na lexikálnej, syntaktickej a textovej úrovni. Pre potreby našej práce budeme pracovať aj so stylistickou jazykovou úrovňou. Pri práci s lexikou bude kladený dôraz na identifikáciu jednotlivých skupín slovnej zásoby s rovnakými znakmi, ako napríklad vlastné mená, reálie a pod.

2. Porovnanie východiskového textu a cieľového textu

- oboznámenie sa s prekladmi a prvotné zhodnotenie, ako preklady pôsobia na čitateľa
- analýza na lexikálnej a syntaktickej úrovni; porovnanie jednotlivých prekladov s originálom, identifikácia prekladateľských postupov, prípadné návrhy iných riešení

3. Hodnotenie prekladu¹⁸

- analýza prekladov na stylistickej a textovej úrovni a ich porovnanie s originálom

¹⁸ (Zehnalová, 2015, s. 77)

- porovnanie prekladov medzi sebou, identifikácia špecifických znakov jazykových systémov, prípadné poukázanie na zaujímavosti v texte

Výsledky analýzy a hodnotenie budú zhrnuté v závere práce.

6.3 TEXTOVÝ PROFIL

Ako som uvádzala v teoretickej časti, podľa Houseovej je prvým krokom analýzy vypracovanie textového profilu. Na základe predstaveného modelu bude vypracované zaradenie predstavovať východiskový bod pre porovnanie originálu s prekladom na štylistickej a textovej úrovni. Z dôvodu predošlého predstavenia obsahu a pozadia diela bude dôraz kladený predovšetkým na profil v časti B: Dimenzia užitia jazyka.¹⁹

Dimenzia	Možné hodnotenie	Dosiahnuté hodnotenie
Médium	jednoduché / zložené	zložené
Účasť	prostá / komplexná	prostá
Vzťah k spoločenskému postaveniu	symetrický (rovnocenný) / asymetrický	v závislosti od situácie; nie je možné ohodnotiť text jednotne
Spoločenský postoj	formálny / neformálny	vysoko neformálny
Provincia	v závislosti od deja diela	trestanecký tábor, väzni, dozorcovia

Médium hodnotím ako zložené, nakoľko naprieč originálom sa vyskytujú takmer všetky Houseovou spomenuté znaky. Výnimku tvorí jednoduchosť štruktúry, ktorá je vďaka odohrávaniu sa deja v priebehu jedného dňa a v rámci jedného priestoru ľahko pochopiteľná. Jej ucelenosť dotvára aj podrobný opis jednotlivých úkonov a procesov v tábore, čo nenecháva priestor na čitateľove dohady a presne pomenúva to, čo chcel autor, aby čitateľ v texte videl. O redundancii sa nedá hovoriť v žiadnej miere. Ďalšie znaky ako konkrétna postupnosť témy a rémy, spôsob konštrukcie viet a miestami aj zdanlivá neúplnosť viet priamo súvisia s ruským jazykovým systémom a gramatikou.

Čo sa týka oddielu účasti, prikláňam sa skôr k hodnoteniu textu ako prostému. Charakteristickými pre text sú dlhšie monologické pasáže opisujúce predovšetkým dianie v tábore, predstavenie postáv a ich pozadia, či názor a myšlienky hlavnej postavy. Špecifické použitie zámen iné než typické pre ruský jazyk tu nenájdeme. Dialógy sú v prevažnej miere kratšie a prirodzeným spôsobom dotvárajú atmosféru. V nadväznosti na predošlý segment,

¹⁹ V rámci tejto diplomovej práce, sú jednotlivé kategórie popísané v podkap. 6.3 Textový profil.

o redundancii sa tu opäť nedá uvažovať, nakoľko dialógy sú užité výhradne na dotvorenie strohých a prísnych vzťahov medzi jednotlivými postavami. Srdečnejšie výpovede sa v príbehu objavujú len veľmi zriedka, pričom vždy sú doplnené o poznámku jednej z postáv, poukazujúcej na rešpekt či výnimočne dobrú náladu hovoriaceho.

S danou charakteristikou konverzácií priamo súvisí aj hodnotenie tzv. vzťahu k spoločenskému postaveniu. V tejto časti je ale dôležité poukázať na dvojakosť a nutnosť rozlišovať úroveň účastníkov dialógu. Z povahy príbehu jednoznačne a logicky vyplýva, že konverzácie medzi väzňami sa odohrávajú na rovnakej úrovni a zväčša medzi nimi vládne slušnosť. Tieto výmeny je možné označiť za symetrické. Naopak, hierarchická nadradenosť dozorcov nad väzňami vedie logicky k povýšeneckosti vo výrokoch smerom k väzňom. Na základe prítomnosti vysokého stupňa autority a rozdielov medzi hierarchiou a povahami postáv nie je možné ohodnotiť východiskový text v tejto oblasti jednotne.

Oblasť spoločenského postoja je definovaná jasnou neformálnosťou situácií. Úroveň pochopenia neúplných výpovedí je medzi účastníkmi dialógu vysoká a vzhľadom na povahu ruského jazyka nie je v žiadnom ohľade prekvapujúce časté použitie elipsy. V prípade prekladu a so zreteľom na povahu slovenského a českého jazyka je nutné kompenzovať neúplnosť výpovedí rôznymi prekladateľskými riešeniami.²⁰

Dimenzii Provincie sa budem bližšie venovať pri opise jednotlivých prekladateľských riešení na štylistickej a lexikálnej úrovni. Nakoľko sa v pôvodnom texte vyskytuje pomerne veľké množstvo expresívnych výrazových prostriedkov, miestami až nadávok, bude predmetom hodnotenia primárne to, do akej miery bola v preklade zachovaná úroveň expresivity. Pre dotvorenie atmosféry sú používané aj skratky názvov jednotlivých veliteľských miest alebo oddelení v rámci tábora. Niektoré sú v rámci pôvodného textu vysvetlené priamo v texte, niektoré pomocou autorskej poznámky. Popri expresívnych slovách budem pri hodnotení dbať aj na spôsob vysvetlenia daných označení.

6.4 GRAFICKÁ A TEXTOVÁ ROVINA

Východiskový text je jednoliaty a nie je delený na kapitoly, ktoré by boli oddelené podnadpismi. Jednotlivé myšlienky a časti deja sú oddelené grafickým odsadením od okraja. V texte sa nenachádza žiadna kurzíva, hrubo zvýraznené písmo ani iná úprava a nenájdeme tu ani jeden znak z iného abecedného systému než z ruskej azbuky. Slovenský preklad je po tejto

²⁰ Tie budú opísané bližšie pri konkrétnych prípadoch v nasledujúcich podkapitolách.

stránke delený rovnako. Pri českom preklade je situácia takisto rovnaká, až na úplne prvý riadok, kde odsadenie chýba.

V súlade s definíciou a opisom kritérií textovosti môžem konštatovať, že text všetky príznaky spĺňa. (Gallo, 2013) Kohézia a koherentnosť sa prejavuje primárne neprerušením časovej osi diela a nekomplikovanými vetami, ktoré nenarúšajú čitateľovu pozornosť. Tomuto napomáha aj povaha diela. Nakoľko sa dej odohráva v priebehu dvadsiatich štyroch hodín a len na dvoch lokáciách, po obsahovej stránke nie je náročné dielo sledovať. Keďže sa jedná o umelecký text, orientátory nachádzajúce sa v texte sú prevažne časového charakteru a ich hlavnou úlohou je posúvať čitateľa v deji. Intencionálnosť je zrejmá a nie je potrebné ju detailne popisovať. Domnievam sa, že v tomto prípade môže byť charakteristika tohto príznaku stotožnená s vyššie opísaným textovým profilom.

Kritériá informačnosti a situatívnosti sú zachované, aj keď ich miera môže byť subjektívne hodnotená čitateľom, nakoľko závisí od jeho znalostí historického kontextu, či o skutočnostiach ruských gulagov. Obraz reality dopĺňa intertextovosť, ktorú je možné nájsť jednak v spomenutých reáliách alebo konkrétnych dielach, či predmetoch danej doby, ako napríklad *сигареты «Прима», Эйзенштейн, «Иоанн Грозный»,* či *«Вечерка»*.

6.4.1 POUŽITIE ÚVODZOVIEK

Jeden z primárnych formálnych rozdielov môžeme nájsť pri ruskom použití tzv. stromčekových úvodzoviek (« »). Na uvedenie priamej reči je vo východiskovom texte použitá pomlčka, ktorá je aj v súčasnej ruštine považovaná za vhodnú. V slovenčine aj češtine je za správne považované použitie ako horných a dolných úvodzoviek, tak aj uvádzanie priamej reči pomocou pomlčky. Napriek tomu sa v súčasných dielach stretne s pomlčkou v tejto funkcii len ťažko, a preto môže vyvolávať dojem zastaranosti.

Keďže sa v texte môže poukazovať napríklad na obrazné pomenovanie alebo ironický význam taktiež pomocou úvodzoviek, môže viesť v slovenčine a češtine k nadužitiu týchto znakov, či prípadnému zmäteniu čitateľa, ak by sa dané označenie nachádzalo v blízkosti priamej reči. V originálnom texte sú stromčekové úvodzovky použité v niekoľkých rôznych situáciách:

- uvedenie nespisovného zloženého slova:

RJ: (...) хотят их 104-ю бригаду фугануть со строительства мастерских на новый объект «Соцбытгородок».

SJ: Ich stoštvrtú brigádu chcú hodiť zo stavby dielní na nový objekt, na stavbu „socmestečka“.

ČJ: (...) – jejich partu, stočtyřku, chtěli ze stavby dílen strčit na nové pracoviště, na „Socměstěčko“.

V tomto prípade je možné všimnúť si aj nerovnaké použitie veľkého a malého písmena. Pri slovenskom preklade to nepovažujem za chybu, pretože v súlade s pravidlami slovenského jazyka sa nejedná o vlastné podstatné meno.

- nápis na predmete

RJ: (...) на ней и накладка стояла: «Усть-Изма, 1944».

SJ: (...) ba aj značku do nej vypichal: *Ust'-Ižma 1944*

ČJ: (...) však na ní byl taky vypíchaný nápis: „Ust'-Ižma, 1944“.

Český prepis je plne ekvivalentný, nakoľko vidíme použitie úvodzoviek aj čiarky. Pri slovenskom preklade sa prekladateľka rozhodla nepoužiť úvodzovky, namiesto ktorých zvolila kurzívu. Nakoľko majú byť úvodzovky v slovenskom a českom jazyku použité primárne na uvádzanie priamej reči, ktorá môže byť v ruštine tradične odlišená pomlčkou, hodnotím použitie kurzívy na odlišenie za vhodnejšie riešenie.

Táto situácia sa už v ďalšom prípade, konkrétne pri väzenskom označení Šuchova, v slovenčine neopakuje.

RJ: Художник обновил Шухову «Щ-854» на телогрейке (...).

SJ: Maliar prekreslil „Šč-854“ na Šuchovovom kabátci, (...).

ČJ: Malíř opravil šuchovovi na blůze „Šč-854“.

- obrazné pomenovanie, pomenovanie s nepriamym významom

RJ: Начальник караула прочел ежедневную надоевшую арестантскую «МОЛИТВУ»: (...)

SJ: Veliteľ stráže predniesol každodennú hore krkom lezúcu väzenskú „modlitbu“.

ČJ: Velitel stráže odemlel každodenní do omrzení stejnou „litanií“, které už měli všichni po krk.

Na tomto mieste v texte nasleduje monológ veliteľa, uvedený v ruštine pomlčkou, v slovenčine a češtine úvodzovkami. Napriek tomu, že sú v texte použité blízko seba v dvoch odlišných funkciách, riešenie je vyhovujúce a pôsobí prirodzene. V hovorenom prejave by bola obraznosť pomenovania odlišená buď intonáciou alebo naznačením úvodzoviek rukami vo vzduchu.

RJ: Он, вправду, занимался работой «левой», но для Шухова непостижимой.

SJ: Naozaj to bol bočák, no presahoval Šuchovov pochop.

ČJ: Dělal opravdu nějaký melouch, ale bylo to něco, co přesahovalo Šuchovovo chápání.

V prípade označenia pobočnej činnosti je v prekladoch vhodne zvolené slangové slovo, čím boli úvodzovky plnohodnotne nahradené a ich použitie nie je nutné. Čo sa týka slovenského prekladu a slova *bočák*, slovo sa nachádza aj v slovníku slovenského jazyka²¹ avšak bežnejšie používaným variantom je slovo *bokovka*, čo by mohlo byť v tomto prípade pre čitateľa prijateľnejšie.

RJ: Сейчас расстегивать не страшно, домой идем. Так и говорят все – **«домой»**.

SJ: (...) teraz nám už rozopínanie nevaďí. Ideme domov. Všetci tu vravia – **„domov“**.

ČJ: Rozepnout se teď, to už nic není, teď jedeme domů. Tak to tady všichni říkají – **„domů“**.

Použitie jednoduchých úvodzoviek nie je v tomto prípade vhodné riešenie. Za predpokladu, že sa prekladateľka chcela vyhnúť použitiu dvojitých úvodzoviek, navrhovala by som na odlišenie slova použitie kurzívy.

RJ: – Вот что, ребята! (А был не старше их, но привычка такая у него была – **«ребята»**.)

SJ: „Teraz vy, chlapani.“ (Pritom nebol starší než oni, ale mal vo zvyku hovoriť im **chlapani**.)

ČJ: „Tak, chlapani, tohle.“ (Nebyl o nic starší než oni, ale měl takový zvyk oslovovat je **„chlapani“**.)

Odlíšné riešenie v prekladoch neznamená v tomto prípade chybu ani na jednej strane. Český prekladateľ sa rozhodol byť vernejší ruskému originálu, ale slovenská prekladateľka nepoužitím úvodzoviek nijak nenarušila plynulosť a zrozumiteľnosť textu.

- odkaz na priamu reč

RJ: Аж пока бригадир крикнет: **«Па-дъем!»**

SJ: Аž kým veliteľ neskríkne: **„Nástup!“**

ČJ: Tak dľouho, dokud parták nekřikne: **„Ná-stup!“**

RJ: Но едва он поджигал сигарету, как сразу в нескольких глазах видел: **«Оставь докурить!»**

²¹ Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, dostupné na: <https://lnk.sk/asfk>

SJ: Lenže pri cigarete to nešlo, lebo len čo si ju zapálil, hneď videl okolo seba prosebné pohľady: **„Daj dofajčiť!“**

ČJ: Ale jen si zapálil cigaretu, už četl hned v několika párech očí: **„Nech mi čouda!“**

Napriek tomu, že sa jedná v ukázkach o takmer totožnú situáciu, v slovenskom preklade vidíme, že prekladateľka sa rozhodla pre odlišné riešenie. Keďže je v prvom prípade citovaná priama reč, neexistuje v preklade iná možnosť než použiť dvojité úvodzovky. Pri druhom príklade mohlo byť zvolené rovnaké riešenie, nakoľko jednoduché úvodzovky sú spravidla používané pre citát vo vnútri priamej reči, o čo v tomto prípade nejde.

- priama reč, privolanie väzňov ich číslom

RJ: Там кричат: **«Семьдесят шестая – ко мне!»** Там: «Тринадцатая! Сюда!»

Там: «Тридцать вторая!»

SJ: Na jednom mieste sa ozýva: **„Sedemdesiatšestka, ku mne!“**, na druhom: **„Trináctka, sem!“** a tam zasa: **„Tridsaťdvojka!“**

ČJ: Tadyhle jeden křičí: **„Šestasedmdesátka ke mně!“** Tamhle: **„Třináct! Sem!“** A tam zase: **„Dvaatřicítka!“**

Jedná sa o podobnú situáciu ako v predošlom príklade s rozdielom, že tento raz sa jedná bez pochyb o priamu reč a v prípade slovenčiny mali byť teda použité dvojité úvodzovky.

- zdôraznenie v rámci priamej reči

RJ: – Я **«четырнадцать»** уже говорил! – разоряется повар.

SJ: **„Štrnásť“** som už povedal,“ rozčuľuje sa kuchár.

ČJ: **„Čtrnáct“** už jsem říkal,“ rozčiluje se kuchař.

Pri tomto preklade je vidno, ako ruština benefituje z používania pomlčky aj úvodzoviek. Nakoľko je priama reč aj zdôraznenie vydelené v texte odlišnými znakmi, nemôže dôjsť k zmätku. Naopak, v preklade do slovenčiny a češtiny sa neodlíšením číslovky stráca z výpovede pocit naliehavosti a hnevu.

Úvodzovky boli v ruštine ďalej použité pri názvoch predmetov pri vlastnom podstatnom mene a pri citátoch z Biblie, kedy boli v prekladoch správne dodržané dvojité úvodzovky.

Zaujímavé prekladateľské riešenie je možné pozorovať v nasledujúcom prípade:

SJ: A protekciu u normovačov. Tým tiež treba **„nosievať“!**

ČJ: A u normovačů oko. Normovačům se taký musí **strkat**.

RJ: И блат с нормировщиками. Нормировщикам тоже **нести** надо.

I keď v pôvodnom texte nie je slovo *несми* nijakým spôsobom oddelené, ako v slovenčine, tak aj v češtine sa prekladatelia rozhodli zvýrazniť podtón obraznosti. Dané zvýraznenie je v obidvoch prípadoch vhodné a namieste, avšak v prípade slovenského prekladu je možné sa domnievať, či zvolené prekladateľské riešenie nemohlo byť inšpirované práve českým predchodcom. V slovenčine tento spôsob zápisu vyčnieva oproti češtine viac nakoľko ide o ojedinelý prípad, zatiaľ čo v češtine sa vydelenie slov kurzívou vyskytuje častejšie.

6.4.2 POUŽITIE KURZÍVY V ČESKOM PREKLADE

V nadväznosti na predošlé riadky by som rada poukázala na použitie kurzívy v českom preklade a na ich korešpondenčné miesta v slovenskom preklade a origináli. Na niekoľkých nasledujúcich príkladoch bude zachovaná kurzíva v českom preklade a ak nie je v preklade alebo origináli uvedené inak, bude pre jednoduché odlišenie danej pasáže výraz, či slovo, podčiarknuté.

Vo väčšine prípadov sa jedná o zdôraznenie slangového výrazu, aby prekladateľ upozornil čitateľa na výber daného slova., primárne ak sa jedná o slovo priamo z väzenského žargónu.

ČJ: „Tři dny *korekce s vyváděním!*“ (...) Pravá korekce je *bez vyvádění*.

SJ: „Tri dni basy popri robote.“ (...) Pravá basa je, keď človek nechodí do roboty.

RJ: – Трое суток кондея с выводом! (...) Полный карцер – это когда без вывода.

ČJ: vytáhl z ní jehlu a nit (taky ji tam má schovanou, při *filcunku* se prohmatávají i čepice (...))

SJ: má ju hlboko zastrčenú, lebo pri prehliadke prehmatávajú aj čiapky

RJ: тоже запрятана глубоко, на шмоне шапки тоже щупают

Zo štylistického hľadiska sa v prípade českého prekladu jedná o vhodnejšie prekladateľské riešenie než v slovenčine, nakoľko je ekvivalentom k ruskému *шмон*, zaradovanému taktiež k argó²², zatiaľ čo slovenské slovo *prehliadka* je štylisticky neutrálne.

V texte sa nájdu aj prípady, kedy motivácia za rozhodnutím použiť kurzívu nie je úplne jasná, nakoľko sa v určitých situáciách nejedná ani o slangové slová.

ČJ: Ti ho jednou dvakrát zavolali, pak pochopili, oč jde, a začali *klofat* na podlahy chlapy z baráků.

²² Akademik.ru, Dostupné na: https://russian_argo.academic.ru/15275/шмон

SJ: Tí ho ešte niekoľko ráz zavolali, no potom pochopili, ako sa veci majú, a na dlážku začali hnať obyčajných muklov.

RJ: Те позвали его раз, другой, поняли, в чем дело, и стали дергать на полы из работяг.

ČJ: Jestli mu nenapaří další desítku pro nic za nic.

SJ: Či mu nepridajú ďalších desať pre nič za nič.

RJ: Не навалят ли еще десятки ни за так?...

ČJ: Tady mu ho neholili proto, že je tak vyfotografován ve svém spise, na kartě.

SJ: Nechali mu ich, lebo tak je odfotografovaný na spise.

RJ: Потому не сбрили здесь, что на деле так снят, на карточке.

ČJ: „Nemáte právo svlékat lidi na mraze! Neznáte devátý paragraf trestního zákona!...“

SJ: „Nemáte právo vyzliekať ľudí na mraze! Nepoznáte deviaty paragraf trestného zákonníka...?“

RJ: – Вы права не имеете людей на морозе раздевать! Вы девятую статью уголовного кодекса не знаете!...

V tomto prípade je zaujímavým spôsobom riešená interpunkcia v druhej vete. V českom preklade vidíme, že na konci vety je dodržaný výkričník, rovnako ako v origináli, zatiaľ čo v slovenčine sa prekladateľka rozhodla použiť otáznik. Toto riešenie nie je nutne chybné, je však dôležité uvedomiť si, že sa v dôsledku tohto zmenil druh vety zo zvolacej na opytovaciu. U čitateľa to môže vyvolávať dojem, že väzeň sa nadriadených pýta a nie zvyšuje na nich hlas, ako je to zrejme z vety pred ňou: „Bujnovskij sa začal rozčuľovať, ako bol navyknutý na tých svojich miónoskách, v tábore je len necelé tri mesiace.“

6.5 ŠTYLISTICKÁ ROVINA

Štýl má v diele za úlohu vhodne doplniť dej a primeraným spôsobom predstaviť čitateľovi atmosféru, s ktorou sa bude stretávať. V tomto diele, využíva často autor pri opise jednotlivých situácií a lokácií naprieč dejom často väzenský slang a expresívne výrazy. Všadeprítomná expresivita sa prejavuje hlavne pri interakciách medzi väzňami a hierarchicky vyššie postavenými veliteľmi, kde autor v nemalej miere zvolil nadávky. Tie sú jedným z jazykových javov, na ktoré sa v prekladoch zameriam. Okrem danej skupiny bude hodnotená aj kvalita prekladu použitých reálií a referencií s nimi spojenými a preklad väzenského argó.

6.5.1 PREKLAD EXPRESÍVNÝCH VÝRAZOV A VULGARIZMOV

Pri preklade vulgarizmov je dôležité, aby bola zachovaná za prvé úroveň nadávky, teda aby nebola v určitom ohľade zjemnená alebo naopak prítvrdená a za druhé je potrebné dbať na kultúru daného jazykového systému, v ktorom sa preklad bude pohybovať, aby nenarúšala plynulosť čítania v prílišnej miere. Všetky tri jazyky, s ktorými budeme pracovať majú bohatú tradíciu na túto oblasť lexiky a sú pomerne kreatívne a flexibilné pri tvorbe nových. Preklad vulgarizmov a možná cenzúra v starších vydaniach je jedným z dôvodov prečo som sa rozhodla pre porovnanie čo najnovších verzií prekladov.

Róbert Špánik vypracoval analýzu zaoberajúcu sa hodnotením kvality prekladu niekoľkých diel, pričom sa zameril práve na preklad vulgarizmov do slovenského jazyka. Konštatuje, že „V slovenskej teórii absentuje univerzálny návod na preklad vulgarizmov. Prekladatelia sa síce snažia vyrovnat' expresivitu pomocou substitúcie, ale aj tak často dochádza k expresívnemu oslabeniu diela. Ekvivalencia patrí k stratégiám, ktorá by mala mať pri preklade vulgarizmov najväčšie zastúpenie.“ (Špánik, 2022, s. 116)

Taktiež rozdelil mieru expresivity vulgarizmov na jednotlivé stupne - tabu, silne vulgárne, vulgárne, slabo vulgárne. Dané rozdelenie bude aplikované aj na vulgarizmy v slovenskom a českom preklade a pri jednotlivých prekladateľských riešeniach sa miera vulgárnosti bude postupne stupňovať. Okrem stupňa vulgárnosti bude hodnotenie jednotlivých prekladov na základe miery ekvivalencie alebo zvoleného prekladateľského riešenia v rovine zosilnenia, zoslabenia, či kompenzácie.

A. **Ekvivalencia** – výraz v origináli má rovnakú mieru vulgárnosti ako v preklade

Ruský jazyk (1968)	Slovenský jazyk (2003, 2019) ²³	Český jazyk (2000)
– Свое дело знай, сморчок!	Staraj sa o svoje, usmrkanec,	Starej se o svý, usmrkanče!
– Тьфу, проклятые!	Fuj, ztratenci jedni!	Fuj, banda mizerná!
Да ведь Кильдигсу не думать, из чего бригаду кормить: ему, лысому, хоть на двести грамм хлеба и помене ...	Lenže Kildigs sa nemusí starať, čím nakrmi ľudí, <u>tomu plešivcovi</u> stačí aj dvesto gramov, ...	Jenže Kilgas (...) <u>tomu plešatci</u> to môže byť jedno, i kdyby bylo chleba míň třeba o dvě stě gramů, toho užijí balíčky.

²³ Uvádžam obidva roky, nakoľko sa mi nepodarilo dostať k prekladu z roku 2003 a nie je teda možné porovnať, ktorý z variantov uvádzaný v tabuľke je z pôvodného staršieho prekladu, a ktorý patrí k aktualizovanej verzii.

Pri daných ekvivalentných prekladoch, ako aj v ďalších prípadoch²⁴, je možné pozorovať plnú funkčnosť napriek textami v oboch jazykoch. Preklady boli vhodné zvolené a nedajú sa konštatovať v tejto oblasti žiadne nedostatky.

B. Výrazové zosilnenie – preložený výraz pôsobí na čitateľa vulgárnejšie ako pôvodný

– Дверь-то притягивай, ты, пахло! Дует!	Pribuchni riadne tie dvere, darebák, ťahá cez ne!	Dovírej dvere, smrade! Táhne!
– Ты хоть видал когда, как твоя баба полы мыла, чушка?	Hovádo jedno , videl si niekedy, ako tvoja baba umýva dlážku?	Videls, ty čuně, vůbec někdy, jak tvoje stará meje podlahu?
– Чума! Шкодник! Шушера! Сука позорная! Мерзотина! Стервоза!!	Hajzeľ! Sviniar! Parazit! Psisko všivavé! Sukin syn! Prašivec!	Všivák! Paznehte! Prasáku! Kurvo skurvená! Mrzáku! Děvko!

Zatiaľ čo v prvých dvoch prípadoch sa jedná iba o mierne zosilnenie, v treťom prípade je v českom jazyku použité zdvojenie, čo vyznieva ako výrazné zosilnenie vulgarizmu. Napriek tomu je potrebné podotknúť, že štylistika nebola nijak narušená.

C. Výrazové zoslabenie – výraz v preklade má nižšiu intenzitu vulgárnosti ako pôvodný

В инженеры лезет, свинячья морда!	Vydáva sa za inžiniera, papuľa svinská!	Dělá to ze sebe inženýra, pazour!
– Да лапоть ему в рот, что ждет, пусть не зевает!	Nech čaká, somár , nemá tu čo driemať!	Na toho se vysejři, ať čeká, má si to hlídat!
Пантелеев, сука, опять в зоне остался.	Pantelejev, ten sukin syn, znova nenastúpil.	Pantělejev, krysa , zase zůstal v lágru.
Хуб хрен, не разбираются, черти!	Špak by ich trafil , nezoraďujú sa, čertiská!	Kurvapísek, nehne se to, mrchy!
– Драть его в лоб с раствором! –	Dočerta aj s maltou!	Už se na tu maltu vykašleme!

Pri preklade, ktorý je zo štylistického a lexikálneho hľadiska oslabený na intenzite vulgárnosti je namieste očakávať kompenzáciu v inej blízkej časti textu, ideálne v susediacom odseku. Uvedených prípadov sa tento postup avšak netýka a stratená vulgárnosť nie je nijak

²⁴ Ďalšie príklady prekladu vulgarizmov rozdelené podľa spôsobu prekladu (aké slovo je centrom originálu alebo prekladu) je možné nájsť v prílohách.

nahradená, nakoľko sa ale nepredpokladá, že by čitateľ prekladu siahol aj po originálnom znení, je možné tieto riešenia považovať za funkčné.

Z prekladateľského hľadiska je čiastočne nepochopiteľné, prečo sa v určitých situáciách prekladatelia nebáli aj pritlačiť a zvoliť spoločensky tabuizované varianty, avšak na strane druhej, vulgarizmy, ktoré nie sú po väčšine až tak neprijateľné, zjemniť o niečo viac.

D. Substitúcia vulgarizmu, doplnenie – vulgarizmus sa v preklade objavuje na mieste, kde v origináli pôvodne nebol ²⁵

как по трапу прется еще один дозорщик, еще один начальник – строительный десятник Дэр.	po mostíku hrabe ďalší kontrolór, ešte jeden šéf. Je to stavebný predák menom Der.	V tom se po můstku hrne další kibic, další šafář – předák Der.
Легкие деньги – они и не весят ничего, и чутья такого нет, что вот, мол, ты заработал.	Ľahko zarobené peniaze nič nevážia a človek nemá ten pocit, že ich zarobil svojimi rukami.	Lehký výdělek taky nic neváží a člověk nemá to vědomí – to jsem si, sakra , vydělal.
Эх, пропустили!	Ech, meškáme!	Hergot , to jsme to prošvihli!

Povšimnutiahodným riešením je prvý príklad a preklad do češtiny, v ktorom sa veľmi pekne prekladateľ rozhodol pri zachovaní ironického podtónu, obsiahnutého v ruskom *еще один... еще один*. Nejedná sa priamo o vulgarizmus, avšak z kontextu je zjavné, že postava daný výrok nevyslovuje neutrálne a ide o štylisticky znížený, expresívny výraz.

Posledný z prekladateľských postupov, ktorý vo svojej práci spomína Špánik (2022) je vynechanie vulgarizmu, kedy sa daný pôvodný výraz v preklade nevyskytuje alebo bol nahradený neutrálnym slovom. Počas práce s prekladmi som na túto situáciu nenarazila ani raz.

V práci sa objavilo aj niekoľko prekladov, kedy prekladatelia zvolili použitie frazeologizmov alebo ustálených slovných spojení. V tabuľke sa nachádzajú všetky takého prípady, ktoré sa objavili v knihách v spojitosti s vulgarizmami a expresívnymi výrazmi.

– Кончили, мать твою за ногу!	Hotovo, majte nás radi	(...) a vyližte nám všichni kapsu
-------------------------------	-------------------------------	--

²⁵ Návrh klasifikácie bol prebraný taktiež od Róberta Špánika (2022) a upravený pre potreby tejto práce.

Небось, небось толстощекий. На себя б работал – еще б раньше поднялся.	Veď tak aj treba, tučniak akýsi. Keby si robil na seba, zdvihol by si sa ešte skôr.	Bodejt', hubu má jak slabikář . Však kdyby dělal pro sebe, ten by jinak vyskočil.
«Эй, ты, вахлак, дверь закрывай!»	Hej, ty drúk, čo máš v riti oje?	Neumíš zavírat, moulo?
– Да на хрена его и мыть каждый день?	Na kieho otca ju vlastne každý deň umývať?	Stejně je to na zdravas královno denně to šolíchat.

Za najkreatívnejšie prekladateľské riešenie jednoznačne považujem frázu *čo máš v riti oje?* a hodnotím tento konkrétny preklad veľmi pozitívne. Predovšetkým z dôvodu, že táto fráza je špecifická primárne pre staršie generácie. Musím ale poznamenať, že funkčnosť prekladu v tomto prípade je diskutabilná, nakoľko sa domnievam, že v určitých oblastiach Slovenska by tomuto výrazu mladšia generácia nemusela rozumieť.

Pozornosť si podľa môjho názoru zaslúžia nasledujúce miesta, kedy prekladateľka do slovenského jazyka zvolila v dvoch nasledujúcich prípadoch zaujímavé lexikálne riešenia.

Prvým prípadom je preklad slova *паскуда* ako *ogrzeň*. Vo východoslovenských nárečiach existuje slovo *пaskуда*, ktoré v spisovnej slovenčine znamená ohava, potvora. Slovo *ogrzeň* je špecifické pre západné Slovensko, konkrétne trenčiansku oblasť.²⁶ Domnievam sa, že v tomto prípade by bolo vhodnejšie použiť nárečovo neutrálne slovo, ako je tomu v češtine.

RJ: Сволочь! Блевотина! Паскуда!

SJ: Všivák! Smrad! Ogrzeň!

ČJ: Svině! Chcíplotino! Hajzle!

V nasledujúcom prípade by sa dalo v slovenskom preklade diskutovať o chybnom riešení. V deji vystupuje postava s pôvodným menom *Хромой*, v slovenskom preklade sa meno vyskytuje v podobe *Šmatlavý*, v češtine *Kulhavec* (príp. *Chromajzl*). Ďalej sa v texte odohráva medzi väzňami výmena, kedy vyjadrujú nespokojnosť s daným službukonajúcim a vlastné podstatné meno sa dá chápať aj ako prídavné meno.

RJ: – Хромой грёбанный... в лоб тебя драть!...

SJ: Všivák **kuľhavý** ... hajzel' obsratý...!

²⁶ Portál Nářečie.sk, dostupné na: <https://narecie.sk/ogrze%C5%88>

ČJ: Ty kurvo **kulhavá**, děvko prožraná!

So slovenským prekladom *kulhavý* nie som plne stotožnená za prvé z dôvodu, že ide o knižný výraz²⁷ a za druhé pretože ide o porušenie nadväznosti označenia. V prípade, že by sme originálny výraz chápali rovnako ako prekladatelia, a teda ako prídavné meno, mal by byť pre funkčnosť prekladu dodržaný odkaz na meno dozorcú a ideálne, zachovaný slovtvorný základ mena *Šmatlavý*. Vhodnejším prekladom by mohlo byť zvolenie spojenia ako *šmatlák všivavý*, či obrátene *všivák šmatlavý*. V tomto prípade je možné sa domnievať, že na slovenský preklad mal vplyv práve český preklad, nakoľko vznikol skôr.

6.5.2 TYKANIE A VYKANIE

Okrem opisov vzťahov a okolia sú dôležitou súčasťou dotvárajúcou dej a atmosféru pracovného tábora aj dialógy medzi postavami. Prostredníctvom vzájomného oslovovania sa a tykania, či vykania, neunikne pozornému čitateľovi autorov zámer predstaviť hierarchiu tábora. Dozorcovia sú nadradení nad väzňami a prirodzene im tykajú, málokedy vynechajú vulgarizmus, či iné ponižujúce oslovenie.

V rámci hodnotenia a tvorby textového profilu Houseovej bolo uvedené, že konverzácie medzi väzňami sa odohrávajú po hierarchickej stránke na rovnakej úrovni a prevláda primeraná slušnosť. Pri podrobnejšom pohľade je možné rozlíšiť, že v rámci jednej úrovne existujú ďalšie dve menšie roviny, ktoré sú reprezentované práve už spomínaným tykaním alebo vykaním. Daný spôsob vzájomného oslovovania sa predstavuje pozoruhodnú sondu do ich spôsobu života.

Najtypickejšou situáciou je prejavenie rešpektu na základe veku, napríklad v prípade Gopčika, ktorý je zo skupiny najmladší a je opisovaný ešte ako chlapec alebo z mierne nadradeného brigádira Ľurina, ktorý zodpovedá za splnenie práce skupiny, pričom sám je taktiež väzeň.

Účastníci	Ruský originál	Slovenský preklad	Český preklad
Gopčik – Šuchov	Меня научите ложку отлить?	Naučíte ma, ako sa odlievajú?	Neučíte mě odlejšvat lžíce?
Pavlo – Gopčik	Зови бригаду!	Zavolaj našich!	Utíkej po partu!

²⁷ Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, dostupné na: <https://lnk.sk/jso1>

Pavlo – Seňka (starší)	– И вы, Сенька, після обида тоже будэтэ ложить. Сидайтэ!	Seňka, po obede budete aj vy murovať. Prisadnite si!	A vy budete po obědě taky zdít, Seňko. Pojd'te si sednou.
---------------------------	--	---	---

Zaujímavá situácia nastáva medzi postavami Šuchova, Kildigsa, Pavla a Ťurina. Na základe deja, by mali byť Šuchov a Kildigs na rovnakej úrovni a v každej interakcii si tykajú. Šuchov a Pavlo si (v origináli) vykajú, pričom Šuchov spomína, že Ukrajinci oslovujú menom aj menom po otcovi, za čím tradične nasleduje vykание²⁸ a on to teda Pavlovi opätuje, inak sú ale na rovnakej úrovni. Kildigs a Pavlo si medzi sebou tykajú, čo môže znamenať, že si Pavlo neváži Kildigsa do takej miery ako Šuchova. Z výmien medzi Ťurinom a Pavlom je jednoduché vyčítať vzájomný rešpekt, napriek tomu, že Pavlo je pomocník vedúceho a teda pod Ťurinom. Jeho postavenie znamená, že je v rámci brigády mierne nadradený, napriek tomu mu Kildigs nevyká, čo môže znamenať, že medzi nimi nerozlišuje rozdiel v postavení.

Je možné sa domnievať, že nakoľko dej predstavuje ukážku iba jedného dňa, spôsob oslovovania môže byť ovplyvnený vzájomným rešpektom vybudovaným počas času, ktorý dej nezachycuje. Tejto úvahe a neprejavu rešpektu vykaním medzi Pavlom a Kildigsom nahráva aj vzájomná antipatia medzi Šuchovom a Kildigsom. Nakoľko drží Pavlo Šuchova v úcte, predpokladám, že Pavlo chová podobnú antipatiu ku Kildigsovi ako Šuchov.

Šuchov – Kildigs	– Двадцать пять ты свои не считай.	Ty nerátaj svoje roky.	Tých päťadvacet nepočítej.
Kildigs – Pavlo	– Слышь, Павло, (...) Смеется Павло: – Сто грамм получишь.	Počuj, Pavlo, (...) Pavlo sa smeje: „Dostaneš sto gramov...“	Slyšíš, Pavlo, (...) Pavlo se sméje. „Dostaneš sto gramů“
Ťurin – Pavlo	– Ты оставайся тут, держи крепко.	Ty ostaň tu a drž ich nakrátko.	Zůstaň tady, pořádně na всёchno dohlídni.

Komplikovanosť uvedeného vzťahu zvyšuje aj nepresnosť v slovenskom preklade, na ktorú je z prekladateľského hľadiska potrebné upozorniť. V dvoch dialógoch medzi Šuchovom a Pavlom nie je zachovaná jednotnosť, na rozdiel od češtiny, kde je konštantne zachovaná

²⁸ „Украинцев западных никак не переучат, они и в лагере по отчеству да выкают.“

forma vykania. Prvýkrát kedy je predstavený dialóg medzi týmito postavami Pavlo vyká Šuchovovi, neskôr už tyká.

RJ: Нэ посадылы, Иван Денисыч? Живы?

SJ: Ivan Denisovič, takže **vás neposadili? Ste živý?**

ČJ: Tak vás nezavřeli Ivane Děnisoviči? Jste na světě?

RJ: – Бывает, и я им помогу? – Шухов сам у Павла работу просит. – Поможить.
– Павло кивает.

SJ: „Nemám im aj ja pomôcť? Pýta si Šuchov robotu od Pavla. „**Pomôž,**“ prikývol Pavlo.

ČJ: Nemám jim s tím pomociť?“ říká si Šuchov sám Pavlovi o práci. „**Pomozte,**“ přikývne Pavlo.

Nakoľko majú dané dve postavy v celej knihe len dve priame výmeny, čitateľovi tento detail ľahko unikne. Pre atmosféru príbehu alebo samotný dej nie je daná drobnosť podstatná a nedostatok v slovenskom preklade nie je signifikantný, jedná sa avšak o chybu a v celom rozsahu prekladu by mal byť dôraz kladený na jednotnosť.

6.6 SYNTAKTICKÁ A LEXIKÁLNA ROVINA

Lexika a slovná zásoba je bezpochyby jednou z najzaujímavejších aspektov hodnotenia kvality prekladu. Nielenže je to významný štýlotvorný činiteľ, ale za jednotlivými prekladateľskými riešeniami a ich syntaktickým usporiadaním vo vete je možné hľadať motiváciu. Tak ako aj pri ostatných častiach kritiky, aj v tejto oblasti je nutné aby hodnotiteľ zachoval objektivitu v najväčšej možnej miere.

V súlade s Houseovej modelom vypracovania textového profilu sa momentálne pohybujeme v dimenzii média. Nie je žiadnym prekvapením, že pre presné dotvorenie atmosféry je vo východiskovom texte veľké množstvo reálií, slangu a každodennej frazeológie. Hovorová ruština sa považuje za súčasť oficiálneho spisovného jazyka, zatiaľ čo v slovenskom a českom jazyku je akýkoľvek hovorový výraz prináležiaci k nespisovnej rovine.²⁹ Aj z tohoto dôvodu si práca s expresívnou lexikou a slangom vyžaduje obzvlášť kreatívny a zároveň citlivý prístup.

²⁹ Naskytá sa otázka, ak by mal byť preklad hodnotený čisto na základe ekvivalentnosti výrazov, kde je potrebné zachovať hovorovosť, je možné preklad do slovenčiny a češtiny považovať celkovo za lexikálne znížený?

Pre ruský jazyk sú dlhé zložené súvetia v porovnaní so slovenčinou a češtinou bežnejším javom. Aby sa čitateľ nestratil, je vo väčšine prípadov vhodné zvoliť v prekladoch rozdelenie ruských súvetí na niekoľko kratších viet. S touto situáciou sa stretávame hneď v úvode diela, na prvej stránke.

RJ: Шухов никогда не просыпал подъема, всегда вставал по нему – до развода было часа полтора времени своего, не казенного, и кто знает лагерную жизнь, всегда может подработать: шить кому-нибудь из старой подкладки чехол на рукавички; богатому бригаднику подать сухие валенки прямо на койку, чтоб ему босиком не топтаться вокруг кучи, не выбирать; или пробежать **по каптеркам**, где кому надо услужить, подмести или поднести что-нибудь; или идти в столовую собирать миски со столов и сносить их горками в посудомойку – тоже накормят, но там охотников много, отбою нет, а главное – если в миске что осталось, не удержишься, начнешь миски лизать.

SJ: Šuchov budíček nikdy neprespal, vstával vždy načas, a tak mu do nástupu ostávalo asi pol druhá hodiny súkromného, neerárneho času, a kto sa vyzná v táborovom živote, ten si vtedy môže trochu privyrobit' – niekomu ušiť zo starého futra pot'ah na palčičky, bohatšiemu part'ákovi podať suché váľanky rovno na pričnu, aby nemusel dupkať bosky okolo hromady, kým si nájde svoje, alebo obehnúť **sklady**, či tam netreba poslúžiť, zamiešť alebo niečo priniesť, prípadne zájsť do jedálne pozbierať misky zo stolov a poodnášať ich naukladané jednu na druhú do umyvárne – aj ti dajú niečo pod zub, no tam majú veľa dobrovoľníkov, nestačia ich odháňať; ale hlavne – ak v miske čosi ostalo, človek sa nezdrží a začne ju vylizovať.

ČJ: Šuchov nikdy nezaspal budíček, vstával, hneď jak se ozval. Do nástupu měl asi tak půldruhé hodiny svého soukromého, neerárního času. Kdo se vyzná v táborovém životě, vždycky si může privydělat: někomu spíchnout ze staré podšívky potah na palčáky, mohovitému kamarádovi z party přistrčit suché válenky přímo na palandu, aby nemusel šlapat bosky a dolovat je z hromady, nebo obehnout **sklady**, okouknout, kde by se dala někomu udělat službička, zamést nebo něco přinést; anebo skočit do jídelny, chvíli sbírat misky ze stolů a odnášet je, naskládané v kupách na sebe, do umývárny – taky se přitom sežene trochu jídla. Jenže tam by se rád přiživil kdekdo, a hlavně když v miskách něco zbyde, člověk se neudrží a začne je vylizovat.

Rozdielne riešenia vidíme aj na tejto ukážke. Zatiaľ čo český preklad je rozdelený na tri kratšie súvetia a jedno dlhšie, vďaka čomu je oproti slovenskému o niečo čitateľnejší, slovenská prekladateľka sa rozhodla dodržať celistvosť monológu. V tomto prípade bohužiaľ nemôžem konštatovať šťastné riešenie. Mám za to, že rozdeliť vety by bolo namiesto použitia čiarky v kombinácii so spojku *a* lepšie. Preklad *pol druhu hodiny* môže potenciálne vyvolať u nositeľov jazyka otázky, nakoľko pôsobí na prvý pohľad mierne neprirodzene či zastarane, avšak ide o bežne používaný spisovný výraz.³⁰

Veľmi vhodným spôsobom je v obidvoch prekladoch vyriešená otázka slangu, čo čitateľovi hneď od prvej strany predstavuje jazykovú rovinu, v akou sa bude stretávať naprieč celým príbehom. V slovenčine ide napríklad o slová ako *futro* a *pričňa*, zatiaľ čo v českom preklade ide o *spíchnout*, *bosky* alebo *kupa*.

Zaujímavým spôsobom postupoval český prekladateľ v nasledujúcom úseku. Napriek tomu, že sa slovo *нарядчик* dá preložiť jednoducho, rozhodol sa pre vytvorenie zloženého pomenovania, ktorého dĺžku vzápätí kompenzuje jeho skratkou. V tomto prípade nešlo o nutný postup. V slovenčine pozorujeme opačný jav, kedy prekladateľka v druhej vete nahradila podstatné meno zámenom *nimi*, čím preklad vyznieva prirodzenejšie.

RJ: Помбригадир сейчас в хлеборезку пойдет, а бригадир – в штабной барак, к **нарядчикам**. Да не просто к **нарядчикам**, как каждый день ходит ...

SJ: Teraz sa zástupca vyberie po chlieb do výdajne a brigádír do štábneho baraka k **normovačom**. Vlastne dnes nepôjde **za nimi** ako inokedy.

ČJ: Zástupce teď půjde do výdejny pro chleba a parťák na štáb, do **výrobně plánovacího oddělení**. Ale dnes tam na **VPO** nepůjde **k úkolářům**, jak chodívá každý den.

Pomenovanie *plánovaco-výrobné oddelenie* sa neskôr objavuje aj v slovenskom preklade, avšak ide ekvivalentný preklad východiskového textu.

RJ: Бригадиры, ходившие в **ППЧ – планово-производственную часть**, – столпились несколько у столба ...

³⁰ V Ortograficko-gramatickom slovníku z roku 2016, už nájdeme tento výraz zapísaný ako jedno slovo. Keďže ide o preklad z roku 2013, zápis daného výrazu ako slovného spojenia, a teda oddelene, je správny. (Martin Jurčo v relácii Slovička, Rádio Regina, 2022. Dostupné na: <https://lnk.sk/jdet>)

SJ: Niekoľko brigádírov, čo chodili na **PVO, plánovaco-výrobné oddelenie**, sa zhrkli okolo stĺpa, ...

ČJ: Několik part'áků, kteří šli jako každý den na **VPO**, se shluklo u sloupu ...

Ruská skratka *ППЧ* sa v celom texte vyskytuje celkovo päťkrát, pričom v slovenskom preklade je jednotne použitý predstavený ekvivalent v tvare *PVO* a v češtine *VPO*.

Opačný postup ako pri českej skratke v prvom príklade môžeme nájsť v prekladoch pri skratke *БУР*, ktorú autor pri prvej zmienke vysvetľuje prostredníctvom autorskej poznámky. Zatiaľ čo *VPO* môžeme považovať za konkretizáciu na základe informácie, ktorá sa nachádza až ďalej v texte, v nasledujúcej ukážke sa prekladatelia, ako v slovenčine, tak aj v češtine, rozhodli pracovať výlučne so slovným vysvetlením skratky, nie so samotnou skratkou. Zatiaľ čo sa skratka s pádovou príponou používa naprieč celým východiskovým textom, v prekladoch sa neskôr v texte používajú už len výrazy *basa* a *korekce*. V češtine vidíme, že slovo *korekce* je v texte uvedené aj s vysvetlením, v slovenčine tento postup nie je použitý, čo ale nie je chyba, nakoľko slovo *basa* je synonymom označenia *väzenia*.

RJ: Они прошли мимо высокого дощаного заплота вокруг **БУРа** <БУР – барак усиленного режима> – **каменной внутрилагерной тюрьмы** ...

SJ: Minuli vysokú doštenú ohradu **kamenného táborového väzenia**, ...

ČJ: Minuli vysokou prkennou ohradu kolem **korekce, kamenného táborového vězení**; ...

Medzi ďalšie skratky, ktoré sa nachádzajú vo východiskovom texte patria *ЧТЗ* a *ТЭЦ*. V prvom prípade ide o narážku na Čelabinský traktorový závod (*Челябинский Тракторный Завод*)³¹, ktorý bol, domnievam sa, v období publikovania knihy známy pod touto skratkou. Ako v preklade do slovenčiny, tak aj jeho českom náprotivku, je použité hovorové slovo, pre čitateľa v kombinácii s vysvetlivkou v zátvorke zrozumiteľnejšie, než iba samotná skratka *ЧТЗ*. Vidíme taktiež, že v slovenskom preklade je v zátvorke doplnené vysvetlenie, ktoré, v porovnaní s českým, hodnotím ako lepšie. Prostredníctvom exotizácie je zachovaná jedinečnosť originálneho názvu a vďaka doplneniu v zátvorke, pre čitateľa plne pochopiteľné.

RJ: бывало, и вовсе без валенок зиму переживали, бывало, и ботинок тех не видали, только лапти да **ЧТЗ** (из резины обутка, след автомобильный).

³¹ SOKR.RU — словарь сокращений русского языка. Dostupné na: <https://www.sokr.ru/чтз/>

SJ: Boli časy, že sa museli zaobísť bez váľaniek a o bagančiacich ani nesnívali, dostávali len krpce pletené z lyka a **četézetky** (vyrobené z pneumatík, nechávali stopu čel'abinských traktorov.)

ČJ: Bývaly časy, že za celou zimu nedostali vôbec žiadne válenky, stávalo se, že ani boty neviděli, jenom láptě a „**traktorky**“ (sandály z gummy, šlápota – vzorek od pneumatiky).

Druhá spomenutá skratka je označenie slova *теплоэлектроцентраль*³², ktoré je pre nositeľa jazyka známa a nie je potrebné ju vysvetľovať. Nakoľko sa v slovenčine a češtine podobná skratka nepoužíva, pre zachovanie funkčnosti prekladu je potrebné zvoliť slovo, ktorému bude čitateľ rozumieť.

RJ: Полукругом обняли **колонну ТЭЦ**, автоматы вскинули, прямо в морду тебе держат.

SJ: V polkruhu obstúpili **teplárenskú kolónu**, samopalmi mierili človeku rovno do tváre.

ČJ: Obstoupili v půlkruhu **kolonu z teplárny**, samopaly napřažené a míří ti rovnou do držky.

6.6.1 PREKLAD REÁLIÍ A SLANGOVÝCH VÝRAZOV

Aby bola dosiahnutá charakteristická štylistická výstavba autora, sú v originálnom texte použité syntaktické štruktúry s prvkami prostorečia a hovorového jazyka. Východiskový text je plný dialektovej lexiky a väzenského žargónu, prítomnosť ktorého je jednou zo známkou autenticity textu.

Nakoľko značnú časť väzňov tvoria vojaci, autor použil lexiku typickú pre túto skupinu. Na nasledujúcej ukážke vidíme jednak námornícky žargón a zároveň aj správne preloženú hodnosť námorného kapitána³³, ktorá môže byť zaradená k vojenským reáliám. Kapitán volá na kolegu, aby zrýchlil murárske práce.

RJ: – **Аврал, салага!** – ему кавторанг внушает. – Видишь, кладка пошла!

³² SOKR.RU - словарь сокращений русского языка. Dostupné na: <https://www.sokr.ru/card/50084s3c83abd6/>

³³ Akademik.ru, „Капитан 2-го ранга — в ВМФ Российской Империи, СССР, Российской Федерации и некоторых других странах — воинское звание, соответствующее званию подполковника в сухопутных войсках и авиации. Иногда применяется сокращённое название «кавторанг», «капдва».“ Dostupné na: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/949181>

SJ: „**Avral, salaga!*** Vidíš, ako to tu rastie,“ presviedča ho kapitán.

ČJ: „**Poplach! Na palubu!**“ hučí do něho kapitán. „Vidíš, jak s tím mávají!“

V prípade námornického zvolania *Аврал, салага!* vidíme dva rozličné prekladateľské postupy, pričom slovenský preklad je doplnený hviezdíčkou a poznámkou pod čiarou „Pohyb, nováčik! – námornícky žargón“. Český prekladateľ sa pridržal námornického žargónu, v dôsledku čoho vznikol mierne nepresný preklad a domnievam sa, že z hľadiska funkčnosti prekladu je slovenský preklad vhodnejší.

Pri opisoch každodenného života v tábore autor používa dobové označenia v rôznych situáciách, ako napríklad popis zloženia odevu väzňa, spôsobu výstavby objektov tábore alebo stravovacích zvykov.

Ruský originál	Slovenský preklad	Český preklad
а узнали его – из всех дежурняков покладистей: ни в карцер не сажает, ни к начальнику режима не таскает.	Keď ho však lepšie spozná, zistí, že je zo všetkých <u>dozorcov</u> najmiernejší, ani basu neneparí, ani pred náčelníka nepoženie	Ale pak se ukázalo, že se s ním dá vyjít nejlíp ze všech těch <u>orgánů</u> : jakživ nenapaří korekci, netahá k raportu.
когда Шухов вставал к параше, была тьма и тьма, да попадало в окно три желтых фонаря: два – на зоне, один – внутри лагеря.	keď bol Šuchov na kýbli – iba čo na oblok teraz dopadalo žlté svetlo troch lúčok, dvoch z ohrady a tretej z táborového dvora.	když Šuchov vstával na kýbl , do okna svítily jenom tři žluté lucerny: dvě v koridoru , jedna uvnitř tábora.
И барака что-то не шли отпирать, и не слышать было, чтобы дневальные брали бочку парашную на палки – выносить.	Barak akosi nechodili otvárať a nebolo ani počuť, že by služba šramotila žrdkami, na ktorých vynášali záchodovú kaďu.	Nějak dlouho nešli odemknout barák , ani nebylo slyšet, že by se služba chystala vynést na tyčích záchodovou bečku.
Берёг, солидолом умягчал, ботинки новехонькие, ах! – ничего так жалко не было	Ach, a tak si tie novučké baganče opatroval, solidolom zmäkčoval! Za	Co se ich naopatřoval, těch nových botiček, solidolem je mastil, aby kůže byla pěkná

за восемь лет, как этих ботинок.	celých osem rokov mu za ničím nebolo tak ľúto ako za tými bagančami.	měkká, <u>můj ty Tondo</u> – ničeho tak nelitoval za celých osm let jako těchhle bot.
----------------------------------	--	---

Prostredníctvom spomienok a rozprávania jednotlivých postáv sa v texte nachádzajú aj geografické a historické reálie. Vo všetkých prípadoch prepísané do slovenského alebo českého jazyka správne.

излавливали, сунули в Бухенвальд	ale vždy ho chytili a strčili do Buchenwaldu	pokaždé ho chytili a strčili do Buchenwaldu
Тою же ночью я маленького братишку прихватил и повез в теплые страны, во Фрунзю . Кормить было нечем что его, что себя. Во Фрунзи асфальт варили в котле ...	Ešte tej noci som zobral malého bračeka a odviezol ho do teplých krajov. Nemali sme čo jesť – ani on, ani ja. Vo Frunze varili na ulici v kotle asphalt ...	Ještě tu noc jsem vzal malýho brášku a odvezl jsem ho do teplých krajin, do města Frunze . Do huby jsem neměl nic, ani pro něho, ani pro sebe. Tam ve Frunze vařili v kotli asphalt.
И вспомнить деревню Темгенёво и избу родную еще меньше и меньше было ему поводов...	A dôvodov spomínať na dedinu Temgeňovo a na rodný dom bolo čoraz menej...	A měl čím dál tím meně důvodů, aby se rozpomínal na ves Těmgeňovo a na svou chalupu...
В Темгенёве каменных домов не знали, избы из дерева.	V Temgeňove nik nemá murovaný dom, tam sú len drevenice.	V Těmgeňově nebyl ani jeden zděný dům, samé dřevěné chalupy.
Вот, из Каменя бумажка пришла!	Aha, tu je to, píšu z Kameňa!	Tady přišlo z Kameně oznámení.
Шухов вспомнил <u>медсанбат</u> на реке Ловать	Spomenul si na <u>sanitný prápor</u> na rieke Lovat'	vzpomněl si Šuchov na <u>lazaret</u> na řece Lovati

Vyskytla sa aj situácia, o ktorej by sa dalo v slovenskom preklade do určitej miery polemizovať. Ide o prepis prieplyvu *Belomorkanál*. Zatiaľ čo v češtine sa skrátenejší názov prieplyvu používa a je možné ho dohľadať, v slovenčine som sa so skrátenejšou formou nestretla. Nakoľko sa jedná o Bielomorsko-baltský kanál, domnievam sa, že ak by sme uvažovali o preklade a skrátenejší na základe slovenského názvu v plnej forme, mohlo by sa pracovať skôr

so zápisom *Bielomorkanál*. Vytvorenie novotvaru avšak nemusí byť podmienené slovom *biely*, pretože na severnom konci prieplavu sa nachádza mesto Belomorsk, na základe ktorého môže byť slovenský prepis motivovaný.

На двести граммах Беломорканал построен.	Na tých dvesto gramoch je postavený Belomorkanál .	Na těch dvou stech gramech je postaven Bělomorkanál .
--	---	--

V neposlednom rade sa objavila aj nasledujúca situácia, kedy pri preklade reálií vidno opäť odlišný postup.

она в тридцать пятом в Кировском потоке попала	V tridsiatom piatom, po zabití Kirova , ju zobrali <u>v rámci očistnej akcie</u>	sebrali ji v pätatřicátým, v kirovské akci
---	---	---

Zatiaľ čo v slovenskom jazyku môžeme hovoriť o doplnení informácie ohľadom kontextu danej udalosti, v češtine je k čitateľovi pristupované spôsobom, kedy prekladateľ očakáva jeho znalosť. Nakoľko existuje aj Kirovská oblasť, mohlo by čitateľovi trvať dlhšie než by sa mu podarilo nájsť informácie ohľadom danej série udalostí, a preto sa domnievam, že v prípade slovenského prekladu ide o vhodnejšiu voľbu, nakoľko je zrejme o akú udalosť ide.

6.6.2 PRÁCA S FRAZELOGIZMAMI A USTÁLENÝMI SLOVNÝMI SPOJENIAMI

Súčasťou vhodnej lexiky, dotvárajúcej autenticitu autorovho rozprávania sú aj frazeologizmy, ktoré popri reáliách často predstavujú možné ťažkosti pre prekladateľa. Problém predstavuje primárne fakt, že cieľový jazyk nemusí mať k dispozícii ekvivalentné frazeologizmy alebo ustálené slovné spojenia. Napriek tomu, že slovenčina a čeština sú si aj v rovine slovnej zásoby veľmi blízke, kreativite sa pri preklade daných javov medze nekladú.

V texte sa vyskytli aj situácie, kedy sa na rozdiel od slovenského prekladu, v češtine stretávame s frazeologickým prekladom alebo jeho doplnením. V poslednom príklade je zrejme jemné pozmenenie pôvodného výrazu, avšak funkčnosť prekladu bola plne zachovaná.

Ruský originál	Slovenský preklad	Český preklad
Вкалывай на совесть – одно спасение.	Jediná záchrana – drieť bez oddychu	Makej jako ras , jinak ti není pomoci
– Рис! Пшёнку с рисом ты не равняй!	Ryža! Pšeno s ryžou neporovnávej!	Jo, rejže. Kdepak jáhly a rejže. To je nebe a dudy

– Да Шухов что? – Кильдигс подначивает. – Шухов, братцы, одной ногой почти дома.	„Šuchovovi je už hej!“ podpichuje Kildigs. „Kamaráti, ten už je jednou nohou doma .“	„Copak Šuchov,“ popichuje Kildigs. „Šuchov, ten už je, kamarádi, jednou nohou u mámy .“
---	--	---

Naprieč textom prevažujú situácie, kedy je frazeologizmus alebo ustálené slovné spojenie použité v obidvoch prípadoch. Môžeme konštatovať, že sme nenarazili na výraznejšie rozdiely a v prevažnej miere sa preklady pohybujú na približne rovnakej štylistickej úrovni, bez zosilnenia alebo zoslabenia významu.

Да и где тут угреешься – на окне наледи наметано , и на стенах вдоль стыка с потолком по всему бараку – <u>здоровый барак!</u> – паутинка белая. Иней.	Okrem toho, ako sa človek môže zohriať – na obloku nakydaná námraza a hore na stene, popri strope okolo celého baraka, <u>ktorý je teda poriadne veľký</u> , biela pavučina.	Ostatne, jak se tady zahřát - okno na prst zamrzlé a na stěnách kolem celého stropu – barák je pořádná haluzina!
С неделю ходил как именинник , все новенькими каблучками постукивал.	Týždeň si v nich vykračoval ako oslávenec , len tak klopal naovučičkými podpätkami.	Asi týden si tak chodil jako o Božím hodě , nové <u>kramfleky mu jenom cvakaly</u>
Да и никогда зевать нельзя .	Človek sa musí mať stále na pozore .	Člověk aby měl oči pořád na stopkách
– Да разобраться, бывает, и ничего не болит. А недужит всего .	Keď sa to tak vezme, chvíľami aj nič. Ale celý som nanič .	Že by to zrovna bolelo, to nebolí. Ale nějak do mě nic není .
– Видишь, ни то ни сё , тридцать семь и две.	Vidíš, ani zdravý, ani chorý , tridsaťsedem dva.	Vidíš, ani ryba, ani rak , třicet sedm dva.
Конвой сидит в теплых казармах, сонные головы прислоня к винтовкам, – тоже им не масло сливочное в такой мороз на вышках топтаться.	Eskorta sedí v teplých kasárňach, ospalé hlavy opreté o pušky – ani pre nich to nie je med lízat' , keď musia v takom mraze trčať na strážnej veži.	Eskorta sedí v teplých kasárnách, ospalé hlavy opřeny o pušky – taky to pro ně není žádný med trčet v takovém mraze na věžích.

Это верно, кряхти да гнишь. А упруешься – переломишься.	Je to tak, stonaj, ale zohni sa. Lebo ak sa zatneš, je po tebe.	Tohle je pravda. Hekej a ohýbej hřbet. Ale jak se vzepřeš, je s tebou amen.
Рады все в колонне. Заячья радость: мол, лягушки еще и нас боятся.	Všetci sa radujú. Ale je to radosť na zajačom chvoste – ved' ešte aj žaby sa nás boja.	Všichni v koloně se radují. Zaječí radost: no prosím, ještě žáby se nás bojí.
наклонился к латышу: – Самосад есть?	Potom sa naklonil k Lotyšovi: „Máš domací tabak? “	Pak se nakloní k Lotyšovi: „Máš domovinu? “
Спрятать ее на ТЭЦ. Запасливый лучше богатого.	V teplárni si naň nájde nejaký úkryt. Kto si schová, ten si nájde...	Schová si ho v teplárně. Kdo šetří, má za tři.

6.7 ĎALŠIE ROZDIELY

Pri porovnaní prekladov som narazila aj na miesta, ktoré je náročné zaradiť len k jednej z analyzovaných rovín. Pravdepodobne najväčším rozdielom medzi originálom a prekladmi je nasledujúci príklad, na ktorom vidno hneď niekoľko prekladateľských riešení.

Postava, ktorej sa týka nasledujúci úryvok je brigádír Andrej Prokofievič Ťurin. Napriec východiskovým textom sa stretávame s dvojakým zápisom tohto mena.

какой бригадир у тебя Андрей Прокофьевич Тюрин	Čo je zač jeho brigádír Andrej Prokofievič Ťurin	A jaký je tvůj part'ák Andrej Prokofjevič Ťurin
Андрея Прокофьевича знал Шухов еще по Усть- Ижме	Andreja Prokofieviča pozná Šuchov ešte z Ust'-Ižmy	Ťurina znal Šuchov ještě z Ust'-Ižmy
только Андрей Прокофьевича не обманывай.	A podvádzaj si v táboře koho chceš, ale nie Andreja Prokofieviča	Podváděj si v táboře koho chceš, jenom ne Ťurina.
Совет Шухов его Андрей Прокофьевичем	Šuchov mu zvyčajne hovorí Andrej Prokofievič	Šuchov mu obyčejně říká Andreji Prokofjeviči

Na ukážke je vidno, že zatiaľ čo v slovenskom preklade je prepis mena vždy po vzore originálu, v češtine sa autor na niektorých miestach rozhodol použiť priezvisko namiesto kombinácie krstného a otcovského mena.

Domnievam sa, že český prekladateľ sa pre toto riešenie rozhodol, aby uľahčil čitateľovi orientáciu v príbehu a nesplietol ho ďalšími menami. Existencia mena po otcovi v ruskom jazyku je všeobecne známa informácia a nevidím dôvod, prečo neprepísať do prekladu pôvodné meno. Prvýkrát keď sa stretávame s plným menom, je uvedená aj jeho postavenie postavy (viď. prvý riadok tabuľky) a na základe tohto uvedenie si nemyslím, že vynechávanie krstného mena a mena po otcovi by malo pre preklad obzvlášť veľký prínos, vnímam to skôr negatívne, nakoľko preklad stráca na autentickejši.

Odlíšna situácia nastáva na inom mieste v príbehu, kde by sa možno niekto mohol domnievať, že sa jedná o chybu v originálnom zápise. Z kontextu vyplýva, že ide o rovnakú postavu, nakoľko v spojitosti menom sa spomína *бригадир*, prípadne v češtine *parták* a toho má Šuchovova skupina len jedného. Stretávame sa s formou otcovského mena, ktorá sa mierne líši.

V slovenskom preklade postupuje prekladateľka do určitej miery v súlade s originálom a čiastočne pozmenila tvar mena z *Prokofievič* na *Prokopovič*. Jedná sa o zápis, ktorý sa zvyčajne používa pre familiárnejšie označenie³⁴ v prípade, že autor výroku chce, aby bolo zachované použitie mena po otcovi. V slovenskom jazyku sa mená obdobným spôsobom nefamiliarizujú, a preto sa domnievam, že by bolo vhodnejšie zachovať buď prepis *Prokofievič*, kedy by síce došlo k miernemu štylistickému posunu, ale nešlo by o výraznejšiu chybu.

Druhou možnosťou je postupovať ako český prekladateľ a aby sa vyhol polemike s priateľskejším oslovením, rozhodol sa použiť zamlčaný podmet. Do predchádzajúcej vety doplnil meno *Турин*, aby bolo zrejmé, na koho sa rozprávanie vzťahuje. Týmto spôsobom opadla z vety vážnosť, ktorá by bola zachovaná pri použití krstného mena aj mena po otcovi.

RJ: Слушают, как **бригадир** у печки двум-трем рассказывает. Он слов зря никогда не роняет, уж если рассказывать пустился – значит, в доброй душе. Тоже он в шапке есть не научился, **Андрей Прокофьич**.

³⁴ Informácie o skracovaní mena po otcovi týmto spôsobom som našla:

- Na blogu HiNative, kde sa konkrétne píše: Мужской род, официальное: Имя Отца + ович. Dostupné na: <https://hinative.com/questions/17524317>
- Priamo pri skrátenom zápise tohto mena je uvedená aj krátka informácia v Ruskom korpuse, konkrétne: Семантика основная - краткие имена, лица, отчества, имена собственные. Dostupné na: <https://lnk.sk/cus9>

SJ: Počúvajú, čo rozpráva **brigadír** dvom či trom pri pecke. Málokedy sa rozreční, ale keď už raz začne, znamená to, že má dobrú náladu. Aj **Andrej Prokopovič** si niekedy pri jedle skladá čiapku.

ČJ: Poslouchají, jak **part'ák** vypravuje dvěma nebo třem u pece. Ťurin nikdy moc řečí nenadělá, a když už se dal do vyprávění, znamená to, že má výbornou náladu. Taky si nezvykl jíst v čepici.

Okrem danej situácie tiež vidíme, že je zvyšok poslednej vety v slovenčine preložený použitím kladnej vety, kedy sa prekladateľ rozhodol nepoužiť záporné sloveso, zatiaľ čo český preklad sa pridrža originálnej vetnej konštrukcie.

Nejasná motivácia prekladateľkiných rozhodnutí pri preklade do slovenského jazyka sa prejavila aj v nasledujúcej ukážke. Vo východiskovom texte sa autor rozhodol objasniť pre čitateľa význam slova z väzenského slangu za pomoci autorskej poznámky v zátvorke priamo za daným výrazom. Prekladateľ do češtiny použil pre českého čitateľa známy pojem, ktorý považujem za plne funkčný preklad ako po významovej stránke, tak aj po stránke štylistickej.

RJ: В лагере вот кто подыхает: кто миски лижет, кто на санчасть надеется да кто **к куму** <Кум – по-лагерному – оперуполномоченный, – прим. автора> ходит стучать.

SJ: Poviem vám, kto v tábore skape – ten, kto vylizuje misky, kto sa zachraňuje na maródke a kto chodí donášať **,strýčkovi'**.

ČJ: Víte, kdo v táboře zajde? Kdo vylizuje misky, kdo věčně dřepí na marodce a kdo chodí práskat k **bezpečákovi**.

Riešenie v slovenskom preklade a použitie slova *strýček* je bez pochyb vysoko kreatívnym riešením, avšak z kontextu nie je úplne jasné, aké miesto, hodnosť či zariadenie má označovať. S týmto pojmom sa stretávame opäť o pár stránok neskôr, kedy už prekladateľka dopĺňa informáciu nasledujúcim spôsobom:

SJ: Ten sa na štábe už dávno udomácnil, mal prístup do pracovne majora, politického náčelníka aj **náčelníka bezpečnosti (strýčka)**, posluhoval im, pričom začul veci, o ktorých ani dozorcovia nevedeli, a tak po istom čase dospel k názoru, že umývať dlážky obyčajným bacharom je akosi pod jeho úroveň.

ČJ: Ale ten byl ve štábním baráku už dávno jako doma, měl přístup do pracovny k majorovi, k politickému zástupci i k **bezpečákovi**, posluhoval jim, zaslechl občas všelicos, co nevěděli ani dozorcí, a od určité doby si řekl, že drhnout podlahu obyčejným bachařům je vlastně pod jeho důstojnost.

RJ: Но, давно в штабном бараке обжившись, он доступ имел в кабинеты майора, и начальника режима, и **кума**, услуживал им, порой слышал такое, чего не знали и надзиратели, и с некоторых пор посчитал, что мыть полы для простых надзирателей ему приходится как бы низко.

Domnievam sa, že z hľadiska logickej výstavby textu by bolo vhodnejšie pojem vysvetliť hneď prvýkrát, keď sa s ním čitateľ v texte stretáva. V prípade, že prekladateľka nechcela použiť spôsob vysvetlenia ako v originálnom texte, je možné použiť poznámku pod čiarou alebo vysvetlivky na konci knihy. Nakoľko ale vidíme spôsob vysvetlenia pomocou zátvorky priamo za pojmom v druhom prípade, prekladateľka pravdepodobne nemá výhrady voči danému riešeniu.

ZÁVER

Primárnym cieľom tejto diplomovej práce bolo vypracovať kritiku prekladu za pomoci metódy komparatívnej analýzy prekladov do slovenského a českého jazyka. Na základe vypracovaného textového profilu podľa modelu Juliane Houseovej som dospela som k záveru, že samostatne sú obidva preklady veľmi kvalitné a plne funkčné. Pri zrkadlovom porovnaní prekladov bolo zrejmé, že prekladatelia často siahali po odlišných riešeniach.

Za najfrekventovanejší rozdiel by som označila odlišný vetný zápis. Napriek tomu, že sa jedná o rozdielne jazykové systémy, blízkosť jazykov dovoľuje porovnať spôsob výstavby aj na tejto úrovni. Rozdiely boli zrejmé predovšetkým v dĺžke viet, kedy v určitých prípadoch v jednom preklade boli vety spojené do súvetia a v preklade druhom rozdelené na jednoduchšie vety. Taktiež bolo po grafickej stránke zrejmé, že vydelenie odsekov nie je vždy totožné s originálom. V určitých prípadoch sa prekladatelia rozhodli zvýrazniť vetu tým, že jej venovali samostatný odsek alebo naopak, spojili pôvodné kratšie odseky do dlhších celkov, čím znížili dôležitosť informácie a tá na prvý pohľad splynula s okolitým textom. Preklady sú súvislé, je zachovaná kohézia a koherencia predloženého originálu a v čitateľ sa v texte nestratí.

Na rozdiel od grafickej a textovej roviny, ktoré tvorili pri porovnávaní prekladov najmenej náročnú rovinu, určité ťažkosti predstavovalo hodnotenie lexikálnej roviny a prekladu frazeologizmov. Ako nenositeľovi českého jazyka mi neboli všetky výrazy na prvý pohľad známe, hlavne ak sa jednalo o zastarané označenie. Na sebe ako na čitateľovi som pozorovala, že aj keď sa jednalo o frazeologizmus, ktorý som nepoznala, po štylistickej stránke do textu zapadal a z kontextu bolo zrejmé, či sa jedná o pozitívne alebo negatívne slovné spojenie. Z prekladateľského hľadiska, mi to nijak neprekážalo, prácu s frazeologickým a výkladovým slovníkom vnímam ako pozitívnu skúsenosť a príležitosť na obohatenie si slovnej zásoby.

Zároveň musím konštatovať, že hodnotenie frazeologizmov, expresívnej lexiky a slangu bolo náročnejšie aj po stránke objektivity, ktorú je pre vypracovanie kritiky prekladu nutné dodržať. Určité výrazy mi boli osobne bližšie, nakoľko som sa s nimi stretla a poznám ich a pri výrazoch, s ktorými som nebola úplne stotožnená by som preferovala iný, mne bližší, variant, i keď sa nejednalo o chybný preklad. Príkladom je práca s prekladom slova *nackyda*. Prekladateľka preložila slovo nárečovou jednotkou zo západného Slovenska, ktorú som ja nepoznala. Sprvu som chcela navrhnúť preklad *paskuda*, ktoré je príznačné pre východné Slovensko a mne bližšie, týmto by bol avšak docielený identický efekt, nakoľko tento výraz nemusí byť známy pre čitateľov z opačného konca krajiny. Preklad som teda označila za správny, pretože významovo aj štylisticky dodržal podmienky funkčného prekladu.

Rovnaká situácia sa týka aj väzenskej lexiky a kriminálneho argó vo východiskovom texte, kedy si bolo potrebné pripomínať, že hodnotím správnosť prekladu a prácu s textom a osobné preferencie hodnotiteľa musia byť odsunuté do úzadia. Prekladatelia vo všeobecnosti zvolili veľmi vhodné výrazové jednotky a slová, aby bola dodržaná nálada pôvodného textu a aby bolo pre čitateľa pochopiteľné, že v pracovných táboroch sa nerozpráva spisovným jazykom.

V slovenskom preklade som narazila na pár miest, ktoré svojou stavbou nepôsobili prirodzene pre slovenčinu. Dalo by sa polemizovať, či sa v týchto prípadoch nejednalo o vplyv českého prekladu, ktorý vznikol skôr a prekladateľka sa ním možno inšpirovala. Do práce som sa avšak rozhodla túto domnienku nezaradiť, a to z dôvodu, že ide o subjektívny dojem a dané miesta nie je možné objektívne ohodnotiť. Vo svojej podstate sa jednalo o správny a funkčný preklad a prípadné čechizmy alebo nespisovné výrazy sa dajú opodstatniť nespisovnosťou originálu.

Druhým vytýčeným cieľom bolo zistiť, či a aký vzťah existuje medzi teóriou diskurzu a translatológiou a na základe zisteného sa pokúsiť zodpovedať otázku, či je možné považovať originál a jeho preklad za dva samostatné diskurzy. Predpoklad pre túto hypotézu tvorila úvaha, že ak preložené dielo, opisujúce realitu, bude čítať čitateľ v inom prostredí, hoci v rovnakom období ako bolo napísané, bude ho vnímať inak.

V súlade s Foucaultovou teóriou o posune diskurzu a následnými príkladmi od Schäffnerovej a ďalších teoretikov konštatujem, že text v jazyku prekladu, prijímaný čitateľom v inej krajine vytvorí inú predstavu o popisovanom svete v rámci knihy a teda čitateľ môže na dielo nazerať prizmatom odlišného diskurzu. Domnievam sa, že tohto tvrdenia je možné sa pridržať aj za predpokladu, že originál spolu s prekladom diela budú vydané bez cenzúry a v plnom rozsahu autorovho zámeru.

Ako vyplýva z teoretickej časti, samotný pojem *diskurz* a jeho význam nie je prísne vymedzený. Z rôznych uhlov pohľadu je možné vnímať jeho význam odlišne a myslím si, že vo vzťahu k teórii prekladu existuje značný priestor pre ďalší výskum a úvahy, ktoré môžu priniesť zaujímavé poznatky.

Stanovené ciele považujem za splnené. Z hľadiska ďalšieho využitia by mohla daná diplomová práca poslúžiť ako porovnanie pohľadu na teóriu kritiku prekladu v rámci slovenskej translatológie a zahraničného chápania. Taktiež je možné vidieť aj posun v prístupe ku práci s teoretickým rámcom, pre ďalšie vypracovanie ktorého môže predkladaná diplomová práca slúžiť ako úvod. Ďalej môže byť využitá ako inšpirácia pre porovnanie prekladov do príbuzných jazykov.

РЕЗЮМЕ

Предметом данной дипломной работы является критика перевода, а именно сравнительный анализ перевода произведения Александра Солженицына "Один день Ивана Денисовича" на словацкий и чешский языки. Мотивацией для выбора данной темы стало изучение перевода в Чехии и постоянная работа между чешским языком и моим родным языком, словацким. Во время учебы я лучше поняла различия между этими двумя языками.

Целью работы является поиск различий в отдельных переводческих работах, их последующий анализ и попытка найти мотивы, стоящие за теми или иными переводческими решениями. Вторая заявленная цель - выяснить, существует ли связь между теорией дискурса и переводоведением, и на основе полученных результатов попытаться ответить на вопрос: "Можно ли рассматривать оригинал и перевод как два разных дискурса?".

Работа разделена на теоретическую и практическую части и состоит из шести глав, далее разделенных на разделы. Первая глава посвящена автору произведения, кратко его жизни, затем самому произведению, его структуре и обстоятельствам, связанным с публикацией произведения. В данной главе использованы английские, словацкие, чешские и русские источники, в основном публицистические. Также приводятся интересные факты о самом Солженицыне или мнения других авторов о его личности.

Взаимосвязь теории дискурса и транслатологии рассматривается во второй главе. Для ответа на вопрос исследования была избрана теория Мишеля Фуко, в частности его эссе «Порядок дискурса». В главе описывается, как в его понимании определяется понятие обозначения *знания* и что может повлиять на возникновение новых дискурсов. Здесь тоже работа с другими авторами, которые предложили собственный взгляд на Фуко в своих работах, и их идеи помогли приблизиться к пониманию этой сложной области. Глава также включает раздел, посвященный смене дискурсов, тому, что может вызвать эту смену, и поиску связей с теорией перевода.

В третьей главе кратко представлена теория оценки качества перевода и ее место в области транслатологии. Излагается понимание этой области, ее значение для переводческой деятельности, и автор рассматриваемой дипломной работы полностью соглашается с вышеизложенными утверждениями. Переводческая критика, как часть прикладной транслатологии, является областью, которая должна развиваться и

адаптироваться к развитию переводческих технологий, с учетом их внедрения в конкретные виды деятельности, и поэтому ее иногда бывает сложнее определить. Здесь кратко представлены премии за отличные переводы, присуждение которых является результатом переводческой критики.

В следующих двух главах описаны концепции теории критики перевода конкретными теоретиками. Будут представлены два теоретика, чьи работы были опубликованы в тот же период, что позволит сравнить подходы отечественной и зарубежной переводческих традиций.

Сначала описываются взгляды Антона Поповича, словацкого историка литературы и теоретика, одного из наиболее значимых словацких и международных теоретиков перевода. Он ввел понятие теории перевода, которую разделил на логико-синтаксическую и прагматическую части. В рамках его системного расположения он связывает переводческие вопросы с литературными.

Глава разделена на два раздела. Один из них описывает оригинальные функции критики перевода Поповича, основывая их разделение на концепции литературной критики Славиньского. Каждая из функций фокусируется на одном из участников речевого акта, и их описание было опубликовано в монографии «Теория художественного перевода» в 1975 году.

Во втором разделе рассматриваются так называемые сдвиги при переводе. В процессе перевода существуют как неизбежные сдвиги, связанные с адаптацией перевода к языку и среде перевода, например, путем локализации или создания новой лексики в случае плоскости непереводимости языковых единиц, так и намеренные сдвиги, где необходимо искать мотивацию, стоящую за данным решением переводчика. Попович разрабатывает свою концепцию экспрессивных сдвигов при переводе на основе ранее предложенной типологии Катарины Райсс и далее рассматривает микростилистику и макростилистику. Также кратко представлена связь между сдвигами и инвариантным переводом, и на основе ряда работ таких переводчиков, как Лэнс Хьюсон, Жан Боас-Бейер и Карен Сиго, доказывається, почему не следует считать сохранение инвариантной информации перевода *tertium comparationis* для критики перевода.

В противоположность словацкому теоретику, в пятой главе рассматривается подход к оценке качества перевода Юлианы Хаус, которая представила свою оригинальную модель переводческой критики в монографии «Модель оценки качества перевода», опубликованной в 1977 году. Помимо классического лексического и стилистического анализа, ее модель должна помочь переводчику взглянуть на

сопоставление текстов и оценку их относительного соответствия через лингво-дискурсивный анализ.

В отличие от Поповича, который представил функции критики, модель оценки качества перевода Хаус сосредоточена на степени эквивалентности и способности читателя понять воспроизведение текста, изначально адаптированного к особенностям другой языковой системы, путем составления так называемого текстуального профиля оригинала и его сравнения с переводом в соответствии с четко определенной спецификой.

Особенностью работы Хаус является пересмотр оригинального перевода, который она опубликовала лет двадцать спустя. Среди областей, к которым она возвращалась, можно назвать, например, разграничение таких понятий, как эксплицитный и имплицитный перевод, или учет дискурс-анализа. Последний раздел представляет пояснение эксплицитного и имплицитного перевода и завершает теоретическую часть данной дипломной работы.

Шестая глава представляет практическую часть дипломной работы и она посвящена сопоставительному анализу переводов. В первом разделе представлены отдельные версии произведений, выбранных для анализа. За основу сравнения взята версия, опубликованная в апреле 1968 года, которая является самой ранней из опубликованных в полном объеме и находится в свободном доступе в интернете для академических целей. Что касается перевода на словацкий язык была выбрана версия Ольги Гирнеровой, опубликована в 2019 году как обновление ее предыдущего перевода 2003 года. Чешский перевод является частью сборника рассказов, опубликованного в 2000 году, и был переведен Сергеем Махониным.

Во второй и третьей главах описывается методология, согласно которой будет проведен анализ, и, последовательно, разрабатывается и подробно описывается профиль текста в соответствии с моделью Хаус.

Текстовый профиль считается первым этапом анализа, обеспечивающим отправную точку для сравнения оригинала и перевода на стилистическом и текстовом уровне. Основное внимание при составлении профиля уделяется профилю из части Б представленной модели, в частности, аспекту использования языка. Различные аспекты текста оцениваются в приведенной таблице в соответствии с возможными и достигнутыми пунктами в димензии использования языка. Результаты оценки основаны на различных критериях, включая средство передачи информации, уровень участия, формальность социального статуса, социальное отношение и провинцию.

Первые четыре аспекта более подробно описаны в разделе, вместе с обоснованием оценки, в то время как аспекту провинции уделяется особое внимание при описании отдельных переводческих решений на стилистическом и лексическом уровнях. Объектом оценки является прежде всего степень сохранения в переводе высокого уровня экспрессивности оригинала.

Следующие четыре раздела посвящены конкретным языковым явлениям в переводах и их отнесению к различным языковым уровням в следующем порядке: графический и текстовый уровни, стилистический уровень, синтаксический уровень и лексический уровень. Последний подраздел посвящен различиям в переводах, которые из-за их специфики трудно отнести только к одной из вышеупомянутых уровней.

В разделе графического и текстового уровня акцент уделяется внешнему виду текста. Первое из наблюдаемых явлений - формальное различие в представлении прямой речи и использовании кавычек, так как в русском языке используется дефис и так называемые «кавычки-ёлочки», в то время как в словацком и чешском языках предпочтительнее сочетание «кавычек-лапочек». Второе явление, которое встречается преимущественно в чешском переводе - это использование курсива, в первую очередь для разделения экспрессивности данных выражений.

В предпоследнем разделе уделено внимание синтаксическому и лексикологическому уровням, именно способу перевода реалий, сленговых единиц и фразеологизмов, которыми в значительной мере насыщен исходный текст. В соответствии с моделью Хаус по составлению текстового профиля, синтаксис и лексика являются частью димензии средства передачи информации.

В первой части данного уровня рассматривается вопрос перевода вульгаризмов и выделяются два ключевых аспекта. Во-первых, в ней подчеркивается необходимость поддерживать уровень ненормативной лексики при переводе, чтобы она не была смягчена или ужесточена. Во-вторых, подчеркивается важность соблюдения культурной специфики языковой системы, чтобы перевод не повлиял на беглость чтения.

Все три языка обладают богатым словарным запасом в области вульгаризмов и достаточно гибки в создании новых единиц. Перевод вульгаризмов и возможная цензура в изданиях постарше - одна из причин, по которой было решено сравнить последние версии переведенных произведений.

По словам Роберта Шпаника, в словацкой теории перевода отсутствует универсальное руководство по переводу вульгаризмов, и, исходя из его анализа, помимо степени вульгарности, оценка отдельных переводов производится на основе степени

эквивалентности или выбранного переводческого решения в плане усиления, ослабления, компенсации или полного опущения вульгаризма.

Помимо перевода вульгаризмов, в чешском и словацком переводах были обнаружены несоответствия в переводе обращения на ты и вы, по сравнению с русским оригиналом. Согласно модели Хаус, рассматриваемая область важна для составления текстового профиля. Вторая часть стилистического уровня посвящен сопоставлению этих различий и анализу того, насколько эти различия могут изменить принятие отношений между отдельными персонажами читателем. В данном разделе работаете даже и с различиями в структуре предложений и работа с аббревиатурами, в частности ППЧ, БУР, ЧТЗ и ТЭЦ.

Различия в переводе сленговых выражений и фразеологизмов составляют одну из самых интересных частей дипломной работы и одну из сложнейших частей переводческой работы. Именно в системе ненормативной лексики и устоявшихся словосочетаний разница между словацким и чешским языками наиболее очевидна. На выбор единиц перевода, особенно если речь идет о нелитературном языке, может влиять биография переводчика, его окружение или, другие социологические параметра. Как и при переводе вульгаризмов, необходимо сохранить стилистический уровень, смысл и не упустить ничего, что, особенно при переводе определенной лексической области, требует от переводчика значительной степени творчества и изобретательности.

BIBLIOGRAFIA

Pramene

SOLŽENICYN, Alexandr, 2000. *Jeden den Ivana Děnisoviče a jiné povídky*. Academia, nakladatelství Akademie věd ČR. ISBN 80-200-0834-0. Preklad: Sergej Machonin a Anna Nováková.

SOLŽENICYN, Alexandr, 2019. *Jeden deň Ivana Denisoviča*. 1. Bratislava: Slovenský spisovateľ. ISBN 978-80-220-2142-5.

СОЛЖЕНИЦЫН, Александр, 1968. *Один день Ивана Денисовича* [online]. Dostupné taktiež z: <https://lnk.sk/rysy>

Literatúra

ABRAHÁM, Samuel, 2015. Prepašoval Solženicyna na Západ, uväznili ho a urobili z neho agenta. *Denník N* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/138711/prepasoval-solzenicyna-na-zapad-uvaznili-ho-a-urobili-z-neho-agenta/>

ANDRIČÍK, Marián, 2019. Príspevok v "Ankete o kritike prekladu". In: *Kritika prekladu* [online]. 1/2. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 40-41 [cit. 2023-09-22]. ISSN 1339-3405.

BAKKER, Matthijs a Cees KOSTER, 2009. Shifts. In: BAKER, Mona a Gabriela SALDANHA. *Routledge encyclopedia of Translation studies*. Second edition. London: Routledge, s. 263-268. ISBN 978-0-415-36930-5.

BEDNÁROVÁ, Katarína, 2019. Príspevok v "Ankete o kritike prekladu". In: *Kritika prekladu* [online]. 1/2. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 42-47 [cit. 2023-09-22]. ISSN 1339-3405.

BOASE-BEIER, Jean, 2006. *Stylistic approaches to translation*. In: ZEHNALOVÁ, Jitka. *Kvalita a hodnotenie prekladu: modely a aplikácie*. 2015. V Olomouci: Univerzita Palackého. Olomouc modern language monographs. ISBN 978-80-244-4792-6. Citované Zehnalovou.

CINGEROVÁ, Nina a Katarína MOTYKOVÁ, 2017. *Úvod do diskurznej analýzy: Vysokoškolská učebnica*. Bratislava: Vydavateľstvo UK. ISBN 978-80-223-4385-5.

FAIQ, Said, ed., 2019. *Discourse in Translation*. 1st. Routledge. ISBN 9781315098791.

- FRANCIS, Damien, 2008. Alexander Solzhenitsyn dies aged 89. In: *The Guardian* [online]. [cit. 2023-01-28]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/books/2008/aug/04/solzhenitsyn.dies>
- FOUCAULT, Michel, 1971. *Diskurz, autor, genealogie*. Paríž: Press Universitaires de France. ISBN 80-205-0406-0.
- FRANEK, Ladislav a , ed., 2012. Proces prekladu a vybrané sociologické vplyvy na prácu prekladateľa. In: GROMOVÁ, Edita a Mária KUSÁ. *Preklad a kultúra 4*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, s. 124-134. ISBN 9788055801438.
- GALLO, Ján, 2013. Text. Textovosť. Kritériá textovosti. *JAZYK a KULTÚRA* [online]. Prešov: Lingvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnicke centrum excelentnosti pri FF PU, 4(13), 6 [cit. 2023-11-18]. ISSN 1338-1148. Dostupné z: <https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo13.html>
- GÁL, Slavomír, 2014. František Miko a aplikácia jeho výrazovej sústavy v kontexte prekladov z ukrajinského do slovenského jazyka. In: *Studia slovakistica 15 : slovaccka filologija v Ukraini* [online]. Užhorod: Vydavnyctvo Oleksandry Harkuši, s. 171-179 [cit. 2023-09-22]. ISBN 978-617-531-104-2. Dostupné z: <https://lnk.sk/e168>
- HATIM, Basil a Ian MASON, 2005. *The Translator As Communicator*. 1. London: Routledge. ISBN 9780415117371.
- HEDAYATI, Elham a Mohammad YAZDANI, 2020. *Translation Quality Assessment Based on House's Model: English Translations of Iran's Supreme Leader Letters to European Youth*. Journal of Foreign Language Teaching and Translation Studies [online]. 2(5), 99-118 [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: doi:10.22034/EFL.2020.230069.1039
- HEWSON, Lance, 2011. *An Approach to Translation Criticism: Emma and Madame Bovary in translation* [online]. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [cit. 2023-09-22]. ISBN 9789027284686. Dostupné z: doi:<https://doi.org/10.1075/btl.95>
- HOUSE, Juliane, 2015. *Translation quality assessment: past and present*. 1. Routledge. ISBN 978-1-138-79547-1.
- KOŽELOVÁ, Andriána, 2018. *Prekladateľské kompetencie v kontexte domácej translitológie*. 1. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-2047-6.

- LAŠ, Matej, 2019. Štúdia. In: *Kritika prekladu* [online]. 1/2. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 17-39 [cit. 2023-09-22]. ISSN 1339-3405.
- MIKULÁŠOVÁ, Andrea a Roman MIKULÁŠ, 2014. Diskurzna analýza. In: *Ústav svetovej literatúry SAV* [online]. [cit. 2023-10-04]. Dostupné z: <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/13/diskurzna-analyza>
- NEUBERT, Albrecht a Gregory SHREVE, 1992. *Translation as text. 1*. Ohio: The Kent State University Press, Kent, Ohio. ISBN 0-87338-469-5.
- POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie. 2.*, preprac. a rozšír. vyd. Bratislava: Tatran. Okno.
- RAKUŠANOVÁ, Lída, 2008. Solženicyn a Masaryk. *Český rozhlas* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/solzenicyn-a-masaryk-7839273>
- SEAGO, Karen, 2008. Boase-Beier, Jean (2006). Stylistic approaches to translation - Reviewed by Karen Seago. In: *The Journal of Specialised Translation* [online]. 10. s. 144-145 [cit. 2023-10-08]. ISSN 1740-357X. Dostupné z: https://www.jostrans.org/issue10/rev_boase.pdf
- SCHÄFFNER, Christina, 2019. *Translation and Discourse Analysis*. Slovo.ru: Baltic accent [online]. 10(3), 28-42 [cit. 2023-06-12]. ISSN 22255346. Dostupné z: doi:10.5922/2225-5346-2019-3-2
- SUN, Sanjun, 2014. Holmes' map of Translation Studies. In: *Research gate* [online]. [cit. 2023-10-07]. Dostupné z: <https://lnk.sk/ign2>
- ŠMIHULA, Ján, 2020. Alexander Solženicyn a jeho útrapy späté s Nobelovou cenou. In: *Teraz.sk* [online]. Bratislava [cit. 2023-01-28]. Dostupné z: <https://lnk.sk/oslx>
- ŠPÁNIK, Róbert, 2022. Preklad vulgarizmov. In: *PREKLADATEĽSKÉ LISTY*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 111-125. ISBN 978-80-223-5364-9.
- TASR, 2003. Alexandra Solženicyna obviňujú kritici z antisemitizmu. *SME* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://lnk.sk/qfh5>
- ZEHNALOVÁ, Jitka, 2015. *Kvalita a hodnocení překlada: modely a aplikace*. [1. vyd.]. Olomouc: Univerzita Palackého. Olomouc modern language monographs. ISBN 978-80-244-4792-6.

АЙЗПУРВИТ, Катерина, 2018. Солженицын как зачинщик Пражской весны, борец с коммунизмом и националист. *Czech Radio* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://lnk.sk/ksr3>

[Аноним], 2012. "Один день Ивана Денисовича": 50 лет со дня публикации. In: *BBC NEWS Русская служба* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: https://www.bbc.com/russian/multimedia/2012/11/121102_archive_solzhenitsyn_reads

БЫКОВ, Дмитрий, 2018. О Солженицыне и русском национализме. In: *Александр Исаевич Солженицын* [online]. [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: http://www.solzhenitsyn.ru/o_tvorchestve/articles/general/?ELEMENT_ID=1965

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha č. 1: PREKLAD VULGARIZMOV DO SLOVENSKEHO A ČESKÉHO JAZYKA

Ruský jazyk	Slovenský preklad	Český preklad
-------------	-------------------	---------------

ХРЕН, ХРЕНОВИНА

– Двадцать семь с половиной, хреновина.	Poondiatych dvadsaťsedem a pol.	Sedmadvacet a půl, do příc práce.
(...) с поврежденной челюстью и – недотыка ж хренова! – доброй волею в строй вернулся.	(...) so zlomenou čeľusťou a jako sa odtiaľ, somár sprostý, dobrovoľne vrátil k svojej jednotke.	(...) s pochroumanou sanicí a jak se odtud, hovado, dobrovoľně vrátit zpátky k jednotce.
Так какого ж вы хрена миски занимаете, когда бригады нет?	Tak na kiego d'asa obsadzujete misky, keď tu nemáte svoju brigádu?	Tak co, krucinálfagot, blokujete misky, když tu nemáte partu?

ФИТИЛЬ

– Эй, фитили!	Hej, vy zdochliaci!	Heleďte, vy chcípači,
– Иди песок носить, фитиль!	Už aj choď nosiť piesok, hnoj lenivý!	Maž nosit písek, prevíte!

ДУРАК

– Да ты сколько воды набираешь, дурак?	Koľko vody tu ešte chceš porozlievať, idiot?	Co sem chrstáš tolik vody, pitomče?
рисовать их только дурак не сможет	iba hlupák by ich nevedel maľovať	koberce vymalovat nedokáže leda hlupák
Фетюков к печке пристроился и сует же, дурак, валенки к самому огню	Feťukov sa uvelebil pri piecke a váľanky strká, somár sprostý, div nie do ohňa.	Feťukov se přilepil k peci – pitomec, a strká válenky k samému ohni.
– Еще ни одного такого дурного матроса не встречал.	Takého hlúpeho námorníka som ešte v živote nevidel.	(...) neviděl ani jednoho takhle zbedněného námořníka.

– Чего испугались, придурня?	Čoho sa bojíte, hlupáci?	Čeho se bojíte, tatrmani?
------------------------------	--------------------------	---------------------------

ПАДЛЮ, ПАДЛА

– Так вот они моют... Ничего, падлы, делать не умеют и не хотят.	Takto umývajú, sráči posratí. Nič nevedia, a ani nechcú robiť.	Tomuhle oni říkají mytí... Nic nedovedou jak se patří vzít do ruky, paznehtí, a ani nechtějí.
Почему в строй не стал, падлю?	Prečo nestojíš v rade, hovado?	Jak to, že nestojíš v řadě, dobytku?
– Опять, падлы?	Zasa začínate, hovädá?	Už zas, dobytkové?

СУКА, KURVA (ČJ)

идет, сучье вымя,	Vlečie sa, pes darebný	Pajdá, čubčí cecek
– Стой,...яди!	Stát', hajzli!	Stát', kurvy!

HAJZEL (SJ)

– Прошло ваше время, заразы, срока давать! Если ты слово скажешь, кровосос, – день последний живешь, запомни!	Skončili sa tie časy, keď ste rozdávali tresty, vy hajzli. Ak povieš čo len slovo, pijavica, žiješ posledný deň, zapamätaj si!	Ty časy už jsou pryč, kdy jste rozdávali tresty, vy grázlové! Jestli cekneš, pijavice, žiješ dnes poslední den, to si pamatuj!
---	--	--

DRÚK

жердь кривая	(...) ten krivý jednooký hlúpy drúk	(...) to slonbidlo jednooké
– Да пусти ж, ты, спина!	Veď ma pust', ty drúk,	Pust', sakra, ty hrbe!

ŠPINA

– Чума!	Špina!	Všiváku!
---------	--------	----------

И Дэр туда, десятник из зэков, сволочь хорошая, своего брата-зэка хуже собак гоняет.	Spolu s nimi ide aj Der, predák-trestanec, špina, vlastných spoluväzňov preháňa horšie ako psov.	Jde tam i Der, předák-káranec, pěkná svině, vlastní lidi honí hůř než psy.
--	--	--

ВОН, ВОЖІ

Вот Бог шельму метит, фамильицу дал!	Veru, Boh si šelmu označí, aj tomuto dal príznačné meno, (...)	Však si ho, bestii, pánbůh taky poznamenal vlčím jménem (...)
Из плена? Мать вашу так!	Zo zajatia? Boha vášho!	Ze zajetí? No počkejte, vy děvky!

ЇЕРТ, ЧЁРТ, DIABOL

Так какой-то черт в бухгалтерии начальнику нашептал: ...	Lenže akýsi diabol pošepkal hlavnému účtovníkovi, ...	Ale jako na potvoru nějaký všivák v účtárně nakukal veliteli...
к чертовой матери ваше «как»,	Doparoma aj tým vašim ‚ako‘	Jděte s tím do háje, s tím vašim ‚jak‘

ZVIERATÁ

Сколько за ту шапку в кондей перетаскали, псы клятые.	Koľkých už tí prašiví psi poslali za čiapku do basy.	Co lidí už šlo kvůli těm čepicím do korekce, grázlové zatracení!
Я раз...бай был, не знал, что могу не сдать, послать их...	Bol som somár, nevedel som, že mám právo nechať si zimnú uniformu a ich poslať...	Byl jsem trouba, nevěděl jsem, že nemusím nic odevzdávat a že je můžu poslat do hajzlu...
– По пять разбираться, головы бараньи,	Zoradiť sa do päťstupov, baranie hlavy,	Seďaďte se po pěti, berani pitomí,
Так их, зверей!	Aspoň sa poučia, hovädá!	Dobře jim tak, hovadům!
Тут же и Фетюков, шакал, подсосался, стал прямо против	ten sup Feťukov, zastal si priamo pred neho	Feťukov, ten kojot, stoupl si přímo proti němu

В продстоле передернули, гады	Tí zlodeji z proviantu nás ogabali	Ti mrzáci z proviantu nás vzali na hůl
– Ты! гад! потише!	Dávaj pozor, sviniar akýsi!	Dávej pozor, ty hovado,
Какой первый номер, гад?	Aký prvotriedny, ty zmiija!	Já ti dám mířiče, ty pacholku!

ZOZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKOV

Obr. 1: Holmsova mapa translológie (s. 9)

SUN, Sanjun, 2014. Holmes' map of Translation Studies. In: *Research gate* [online]. [cit. 2023-10-07]. Dostupné z: <https://lnk.sk/ign2>

Obr. 2: Znáozornenie vzťahov teórie, histórie, praxeológie a kritiky prekladu k dejinám literatúry a ku literárnej kritike (s.11)

POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 2., preprac. a rozšír. vyd. Bratislava: Tatran. Okno.

ZOZNAM POUŽITÝCH TABULIEK

Tab. 1: Popovičova typológia výrazových zmien v preklade (s. 19)

ZEHNALOVÁ, Jitka, 2015. *Kvalita a hodnocení překlada: modely a aplikace*. [1. vyd.]. Olomouc: Univerzita Palackého. Olomouc modern language monographs. ISBN 978-80-244-4792-6.

ANOTÁCIA

Meno a priezvisko autora: Bc. Lenka Nagyová

Názov fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra slavistiky

Názov diplomovej práce: Komparatívna kritika slovenského a českého prekladu ruského diela Alexandra Solženicyna Jeden deň Ivana Denisoviča

Vedúca práce: Mgr. Martina Pálušová, PhD.

Počet strán (bez príloh): 57

Počet znakov (bez príloh): 124 420

Počet príloh: 1

Počet titulov použitej literatúry: 35

Kľúčové slová: kritika prekladu, komparatívna analýza, Alexander Solženicyn, teória diskurzu, diskurz a preklad

Charakteristika práce: Predmetom predkladanej diplomovej práce je vypracovanie kritiku prekladu za pomoci metódy komparatívnej analýzy prekladov ruského diela do slovenského a českého jazyka. Práca je rozdelená na šesť kapitol, päť teoretických a jednu praktickú. V prvej kapitole je predstavený autor a dielo, ktoré predstavuje základ pre analýzu. Následne je v druhej kapitole spracovaný vzťah medzi teóriou diskurzu a translatológiou, na základe teórie diskurzu spracovanej Michelom Foucaultom. Tretia kapitola vo všeobecnosti predstavuje oblasť kritiky prekladu, predpoklady pre jej vypracovanie a jej začlenenie v rámci teórie prekladu. Štvrtá a piata kapitola sa venujú konkrétnym teoretikom, ktorí spracovali svoje metódy pre kritiku prekladu a vytvorili vlastnú metodológiu. V štvrtej kapitole je opísané chápanie a práca slovenského teoretika Antona Popoviča, zatiaľ čo piatu tvorí model kritiky prekladu Juliane Houseovej. Šiesta kapitola predstavuje praktickú časť práce, v ktorej sa nachádza porovnanie prekladov. Dôraz je kladený na vybrané jazykové javy, priradené k jednotlivým jazykovým rovinám a je zakončená niekoľkými prípadmi, ktoré sa nedali jednoznačne priradiť len k jednej z rovin.

ANNOTATION

Name and surname:

Name of the faculty and the department: Faculty of Arts of Palacký University Olomouc,
Department of Slavonic studies,

The thesis title: Comparative Critique Of Slovak And Czech Translations Of The Russian
Work Of Alexander Solzhenitsyn One Day In The Life Of Ivan Denisovich

Supervisor: Mgr. Martina Pálušová, PhD.

Number of pages (without appendices): 57

Number of characters (without appendices): 124 420

Number of appendices: 1

Number of literature title used: 35

Keywords: translation criticism, comparative analysis, Alexander Solzhenitsyn, discourse theory, discourse and translation

Abstract: The subject of this master's thesis is the development of a translation critique using the method of comparative analysis of translations of Russian work into Slovak and Czech. The thesis is divided into six chapters, five theoretical and one practical. The first chapter introduces the Russian author and the work that forms the basis for the analysis. Then, in the second chapter, the relationship between discourse theory and translatology is elaborated, based on the theory of discourse compiled by Michel Foucault. The third chapter introduces the field of translation criticism in general, the prerequisites for its creation and its integration within translation theory. The fourth and fifth chapters are devoted to specific theorists, who have elaborated their methods for translation criticism and developed their own methodology. Chapter four describes the understanding and work of Slovak theorist Anton Popovič, while chapter five consists of Juliane House's model of translation criticism. The sixth chapter is the practical part of the thesis, in which a comparison of translations is presented. The focus is on selected linguistic phenomena assigned to particular linguistic levels and is concluded with several cases that could not be clearly assigned to just one of the levels.